

ॐ

ज्ञान

प्रबोधन

मासिक पत्रक,
वर्ष २, अंक ७.
सौर माघ, शके १९१५.

इदानीं शब्दे स्वती सुपती, मात करु दे त्वांच्यावर्ती
प्रगल्भतेचे पंच लेखनी, ने ज्योतिर्नगतात

ज्ञान प्रबोधिनीद्वारा कुमारांसाठीचे अभिनव मासिक !

१९९३

ॐ अकारात् सदा

जगत्प्रीत विद्ययुक्त संवत्सि

सुवर्ण १०४ एफटि मासिक

वर्षात वधान ज्ञानोत्सव

अग्नि विस्फालांनी जगती धरणी

सुविधा अतिरिक्त इजलासाले मासिक

२ मंगळवाक्यात साक्षात्कार

शिरो करीत धरणाकडे

१९९४

देशस्थितीचा अभ्यास करण्यासाठी चौकसपणे वर्तमानपत्रे वाचा !
महत्त्वाच्या घटनांची नोंद ठेवा !!

या महिन्यातील प्रबोधकांचे भेळावे

<p>गाव दिनांक</p> <p>धुळे १३ फेब्रु. १९९४, रविवार.</p> <p>लातूर २० फेब्रु. १९९४, रविवार.</p> <p>नगर २० फेब्रु. १९९४, रविवार.</p>	<p>सर्व ठिकाणांचा सर्वसाधारण कार्यक्रम.</p> <p>विद्यार्थ्यांचा भेळावा : दु. २ ते ६.३०</p> <p>(७ वी ते १२ वी व्या सभासदांसाठी)</p> <p>विविध स्पर्धा, गटाः कार्यक्रम, कथाकथन, गंधतज्ज्ञा, हस्तकौशल्य शिकणे, इ.</p> <p>बरोबर आणावयाचे साहित्य : काची, पेविकॉल, कंगसपेटी, वही, गंधतज्ज्ञेसाठी पेसे.</p> <p>सभासदांशिवाय इतरांना भेळाव्याचे शुल्क रु. २/-</p> <p>पालकांचा भेळावा : संध्या ५.३० ते ७.००</p> <p>वर्षात्मक व्याख्यान :</p> <p>विद्यार्थ्यांच्या बुद्धिमतेला छतपाणी करे घानगर ?</p>
--	--

धुळे	लातूर	नगर
<ul style="list-style-type: none"> सांख्यिक विद्यालय. राधा प्रताप विद्यालय. ब्यु मिट्टी हायस्कूल. कमलकाई गर्ल्स हाय. एकवीर हायस्कूल. 	<ul style="list-style-type: none"> देशी केंद्र विद्यालय. श्री गारवाडी राजस्वाम हाय. श्री कंसावराज विद्यालय. गोदानरीचेरी कन्याप्रशाला. 	<ul style="list-style-type: none"> समर्थ विद्यालय. भाऊसाहेब किरीटिया हाय.

अनेक मित्रमैत्रिणींसह भेळावात सहभागी व्हा !

या अंकात दहलंय काय ?

- कथा - मिह २
- १९९३ - सिंहाचे माळे बद्धून पाहाणे. ५
- आपली बुद्धी आपले धन! १२
- असे घटते मुरर अक्षर - इंग्रजी मुलेखन. १५
- छंद आकाशदर्शनाचा - शर्मिष्ठा जन् धुबतास. २४
- प्रतिभेच्या प्रांतातील प्रवास - मुक्ताम ५ वा. २६
- गावघेयी महर्षी कर्णे १८
- पोस्टकार्डीचा तराजू ३०
- नेत्रदीपक त्रीहाषात्यसिंहे ३२
- असाही जगणं असतं - दास्याचा रामदास साजा ! ३५

नेतृत्व प्रशिक्षण शिबिर !

'१० ते ३० एप्रिल दरम्यान'

चार दिवस पुण्यात प्रशिक्षण व ८ दिवस महा-राष्ट्रातील जिल्ह्यांच्या ठिकाणी शिबिरे घेणे!

८ वी व्या पुढील सभासदांनी शिबिरासाठी नाचनोंदणी करावी. शुल्काचे कार्यक्रमां-संबंधी पुढील अंकात स्वविस्तर माहिती घेईल.

या अंकात दडलंय काय?

* कथा - जिद्द	२
* १९९३ - सिंहाचे माग वळून पाहाणे.	५
* आपली बुद्धी आपले धन!	१२
* असे घटते सुंदर अक्षर - इंग्रजी सुलेखन.	१५
* छंद आकाशदर्शनाचा - शर्मिष्ठा अन् ध्रुवतारा	२४
* प्रतिभेच्या प्रांतातील प्रवास - मुक्काम ५ वा.	२६
* गावप्रेमी महर्षी कर्वे	२८
* पोस्टकार्डाचा तराजू	३०
* नेत्रदीपक क्रीडाप्रात्यक्षिक	३२
* असंही जगणं असतं - दास्याचा रामदास झाला!	३५

प्रिय प्रबोधक मित्रमैत्रिणीनो,

२६ जानेवारीच्या निमित्ताने आपल्यापैकी प्रत्येकाने निदान स्वतःची स्वाक्षरी देवनागरी लिपीतून करण्याचा निश्चय केला असेल. येत्या वर्षभरात आपल्या १०-१५ मित्रांनाही याबाबतची भूमिका पटवून देत आपल्या लिपीतून स्वाक्षरी करण्याचा आग्रह धरा! पण कोणी जर असं म्हणायला लागला की, मी माझी स्वाक्षरी भारतीय लिपीतून करतो म्हणजे देशभक्ती झाली तर ते चुकीचे ठरेल. स्वाक्षरी हा प्रारंभ आहे. आपल्या देशात काय घडत आहे याचा बारकाईनं अभ्यास करणंही तितकंच महत्त्वाचं आहे म्हणजे अजून १०-१५ वर्षांनी आपण जेव्हा अधिक कार्यक्षम होऊ तेव्हा देशापुढील नेमक्या प्रश्नांची आपली जाण वाढलेली असेल. मग प्रत्यक्ष प्रश्नाला उत्तरे शोधण्यासाठी व ती कार्यवाहीत उतरविण्यासाठी आपली बुद्धी अन् विचार आपल्याला मदत करतील. या अंकात १९९३ या वर्षातील घटनांचा थोडक्यात आढावा घेतला आहे तो याच हेतूने. लेखाच्या शेवटी केलेल्या आवाहनाला तुमच्यापैकी अनेकांनी प्रतिसाद द्यायचा आहे.

अनेकांच्या विनंतीवरून या अंकापासून इंग्रजी सुलेखनाची लेखमाला व सराव-पाने क्रमशः आपल्या अंकात येतील. 'छंद आकाश दर्शनाचा' ही लेखमालाही यापुढे मे महिन्यापर्यंत चालेल. मागच्या अंकात आपल्या सर्वांना एक प्रश्नावली दिली होती. आज अखेरपर्यंत खूप कमी जणांनी ही प्रश्नावली भरून दिली आहे. खरं तर प्रत्येक सभासदाने ही प्रश्नावली भरून पाठवायची आहे. तुम्ही सुजाण वाचक आहात, हे त्यावरून आम्हाला कळणार आहे, अन् 'छात्र प्रबोधन' मध्ये काय बदल करायला हवे आहेत ते त्यातून आमच्यापर्यंत पोहोचणार आहेत. तेव्हा आमच्या संवादाला तुमचे उत्तर यायला हवे आहे. पुण्यातील सभासदांनी समक्ष द्यायला हरकत नाही.

हिवाळ्यातला व्यायाम चालू असेलच. फेब्रुवारीत घटकचाचण्या असतील त्याचा अभ्यासही जोरदार व्हायला हवा. गेल्या काही दिवसांमध्ये पत्रव्यवहार वाढला आहे याचा आनंद आहे पण अजूनही अनेकांनी लिहायला हवे आहे आपल्या शाळेतील विशेष प्रसंग, अनुभव आपल्या धडपडणाऱ्या मित्रमैत्रिणींसंबंधी जरूर लिहा.

एप्रिलमध्ये होणाऱ्या शिबिरामध्ये नेतृत्व-प्रशिक्षणाची उत्तम संधी आहे. अधिकाधिक जणांनी सहभागी व्हावे.

१०वीच्या सभासदांना अभ्याससाठी मनःपूर्वक शुभेच्छा !

सस्नेह तुमचा

महेन्द्र सेठिया

एका ७३ वर्षांच्या माणसाची ही जीवनकथा! सेसिल स्टार्चर त्याचं नाव! आयुष्यभर अनेक निराशाजनक प्रसंगामधून जाव्या लागणाऱ्या या चिरतरूणाची ही सत्यकथा आहे. जिद्दीने स्वतःच्या कष्टांनी आनंदाचे अन् समाधानाचे आयुष्य जगणाऱ्या मनस्वी मुशाफिराची ही कहाणी आहे.

अमेरिकेतील स्पेन्सर हे सेसिल स्टार्चरचं जन्मगाव. जन्मापासूनच तो मुका आणि बहिरा असल्याचं त्यांच्या आईवडिलांना लक्षात आलं! सात वर्षांच्या असल्यापासून घरातल्या गुरांची निगा राखण्याचं काम तो करीत असे. नवव्या वर्षी त्याच्या वडिलांनी त्याला बहिऱ्या मुलांसाठी असलेल्या बोर्डिंग स्कूलमध्ये पाठवलं. तिथे त्याने ११वर्षे राहून त्याने शिक्षण घेतले. सुट्टीमध्ये तो छोट्या मोठ्या नोकऱ्या करून पैसे मिळवित असे. त्याच्या घरच्या बांधकामाकरिता त्यानं चक्क ५० डॉलर्स स्व-कमाईने बाबांना दिले. शिवाय बांधकामाला हातभार लावलाच.

एकोणीसशे पस्तीसमध्ये त्यानं ग्लॅंडीस बिलीप्स या बहिऱ्याच मुलीशी लग्न केलं व त्या दोघांनी स्वतःच स्वतः खपून, कष्ट करून, घर बांधलं. ते सुद्धा जसजसे पैसे हाती येतील. तसतसे तो बांधत गेला, कारण कोणाकडेही पैसे

मागायचे नाहीत अथवा कर्जही घ्यायचं नाही हा त्याचा निश्चय होता आणि शेवटपर्यंत या निश्चयापासून तो ढळला नाही.

घर बांधून झालं त्याच वर्षी सेसिलला मुलगा झाला. त्याला ते सेसल ज्युनिअर म्हणू लागले. घरात आनंदाची पावलं उमटू लागली. तोच सेसिलची पत्नी ग्लॅंडीस दुसऱ्या बाळंतपणात एका मृत बालकाला जन्म देतांना मृत्यू पावली. सेसिलच्या हसत्या खेळत्या घरावर शोककळा पसरली. पण जीवनाकडून इतक्या सहजासहजी हार पत्करणार नव्हता सेसिल!

काही काळानंतर सेसिलला त्याची शाळेतली मैत्रिण कॅथरिन हेड्रिक भेटली आणि तीन वर्षांनंतर ते दोघे विवाहबद्ध झाले. यथावकाश त्यांना दोन मुली झाल्या- चार्लोटी व जिनी.

सेसिलला माणसांची फार आवड! दर शनिवारी गावाच्या मुख्य चौकात

जाऊन उभं राहण्याची त्याची नेहमीची सवय होती. त्याला बोलता किंवा ऐकता येत नसलं तरी लोकांच्या ओठांच्या हालचालीवरून तो ते काय बोलतात हे जाणून घ्यायचा! त्याच्या बरोबर नेहमी एक वही व पेन्सिल असायची. कोणाचं बोलणं कळलं नाही तर लिहून दाखवण्यासाठी! त्याच्या काहीना काही लेखी चौकशा चालायच्या. नंतर कोर्ट हाऊसच्या भोवतीच्या जागेत ओळखीच्या लोकांजवळ बसून तो डोळ्यांनी गप्पा ऐकत राहायचा.

एकोणीसशे सत्तावन्न साली रात्रीच्या वेळी त्याला कमी दिसू लागलं. नंतर दिवसाही सर्व वस्तू धूसर धूसर दिसू लागल्या. वर्तमानपत्र वाचताना ते त्याला अगदी जवळ धरून व डोळे बारीक करून वाचावं लागे. त्यानं जेव्हा नेत्रतज्ज्ञांकडून डोळे तपासून घेतले, तेव्हा त्यांनी सांगितलं की त्याच्या डोळ्यातील पटल(रेटिना) हळूहळू नष्ट होत असून ती क्रिया थांबविण्यासाठी कोणतेही इलाज करता येणं शक्य नाही.सेसिल त्यावेळी एका रबर प्लॅटमध्ये कामाला होता. स्वतःच्या हळूहळू येणाऱ्या अंधत्वामुळे आपण रबर तयार करण्यासाठी जी रसायनं मोजून मापून घेतो त्यात चूक होण्याची शक्यता

आहे, हे त्याला लवकरच कळून चुकले आणि या जबाबदारीच्या कामात आपल्या हातून चूकहोण्याची शक्यता त्याला स्वस्थ राहू देईना. त्यानं त्याच्या वरिष्ठांना भेटून आपली दृष्टी कमी होत असल्यामुळे आपल्याला या जबाबदारीच्या कामातून मोकळं करावं अशी विनंती केली.

५२व्या वर्षी सेसिलला पूर्ण अंधत्व आलं तेव्हा मात्र तो तीव्र निराशेत बुडून गेला. तो आता नोकरी धंदा काही करू शकत नव्हता आणि तरीही, त्याच्या स्वाभिमानी स्वभावामुळे कल्याणकारी विभागाकडून मिळणारी मदत त्याने नाकारली. त्याला मिळणारं पेन्शन आणि आधी केलेली बचत यावर त्या कुटुंबानं तेव्हा गुजराण केली.

सेसिल काठी घेऊन त्याच्या नेहमीच्या जागी फिरायला जात असे. पण आता त्याला लोकांचं बोलणं 'समजून' घ्यायला त्याचे डोळेही नव्हते. त्याला आता दिशा कळत नसल्यामुळे तो नेहमी रस्ता चुके व लोकांनी त्याला घरी आणून सोडायची वेळ येई. असं दुसऱ्यावर भार घालणं त्याला आवडत नसल्यामुळे शेवटी त्यानं फिरायला जाणंच सोडून दिलं आणि या एकुलत्या एक करमणुकीला तो पारखा झाला.

तो आता मात्र एवढ्या तेवढ्याशा

कारणावरून भयंकर चिडू लागला.त्यामुळे त्याची पत्नी कॅथरिन घाबरून गेली. व तो स्वतःला काहीतरी अपाय करून घेईल या भीतीनं तिने त्याची बंदूक लपवून ठेवली. १९६० मध्ये सेसिल ज्युनिअर जेव्हा युद्धावरून परत आला. तेव्हा वडिलांकडे बघून तो अत्यंत उद्विग्न झाला. आपल्या वडिलांचा प्रखर स्वाभिमान व स्वावलंबी वृत्ती तो पूर्ण ओळखून होता. त्यामुळे हे परावलंबित्व, ही भयाण शांतता व काळोखी वडील किती काळापर्यंत सहन करू शकतील याबद्दल तो साशंक झाला.

पण सेसिल स्टार्चर काही पूर्णपणे उद्ध्वस्त झाला नव्हता. स्वावलंबनाची ती प्रखर इच्छा त्याला बळ देण्यासाठी ठामपणे उभी राहिली.

सेसिल आता बराच वेळ आपली खुर्ची सोडून हिंडू-फिरू लागला. त्याने कॅथरिनला त्या भागातील शेतकी अधिकाऱ्यांकडून बागकामाबद्दलची माहिती-पत्रकं मागवायला सांगितली. त्याच्या आईवडिलांचं घर आता रिकामंच होतं. (ते हे जग सोडून गेले होते.) त्या घरामागे बरीच मोठी जमीन मोकळीच पडली होती. त्या मोकळ्या जागेत भाज्या लावाव्यात असं सेसिलच्या मनात होतं. त्यामुळे त्याचा पुष्कळसा वेळ बागकामात जाईल व

त्याच्या कुटुंबाला व मित्रमंडळीना अगदी ताजा भाजीपाला मिळेल असा त्याने विचार केला.

त्यावेळी पडलेल्या बर्फाने जमीन अतिशय कठीण झालेली होती. अशा कठीण जमिनीत बागकामाला सुरुवात करणं काही शक्य नव्हतं. तेव्हा त्यानं घरातली कामं शिकायला सुरुवात केली. तो स्वयंपाकघरातील फरशी झाडायला पुसायला शिकला. घरातील प्रत्येक वस्तूची जागा त्याने पाठ केली. त्याने त्याच्या गृहोपयोगी हत्यारांचा कप्पा तर इतका व्यवस्थित लावला की दिसत नसूनही त्याला पाहिजे असलेलं हत्यार नेमकं तो काढू शकत असे. त्यानं गळक्या नळीचा वॉशर बदलला. कॅथरिननं घराला रंग द्यायचा ठरवल्यावर त्याने घरातील सर्व भिंतीवर हात फिरवून त्यातील भेगा, फटी शोधून काढून भरून दिल्या. नंतर हिवाळा संपत आला तशी ती ३७०स्क्वे.मी. जमीन भाज्या लावण्यासाठी तयार करायला सुरुवात केली. सकाळी आठ वाजताच काठीच्या आधारांनं तो त्याच्या शेतात जाई. व कुदळीने ती कठीण जमीन फोडावयास लागे. छोटी निरुपयोगी रोपटी, वेली, व दगड तो खणून काढून फेकून देई. त्याचे हे काम रात्री ७-८पर्यंत चाले. जसजसे कामात (पान क्र. २१ वर पुढे चालू)

खरे म्हणजे काळाला आणि आकाशाला काही 'मापदंड' लावता येत नाही. त्यामुळे मैलाच्या दगडावर उरकलेले अंतर आपण आकड्यात लिहितो, तसे काळाच्या प्रवासाला वर्षांच्या खुणा लिहिणे, हा एक प्रकारचा पोरखेळच. यातला कोणताच आकडा काळ अंगाला लावून घेत नाही. तो आपल्या परस्परच वाहात असतो. त्यामुळे १९९३वर्ष संपले आणि १९९४ सुरू झाले हे आपण म्हणायचे. धावत्या रेल्वेतल्या प्रवाशाला जसे डोंगर पळतात असे वाटते तसेच ९३ साल उलटले असे आपल्याला वाटते! खरं तर वर्ष तिथेच आहे. उलटल्याची कल्पना आपण केली आहे

मग हे वर्ष कसे गेले याचा आढावा घेण्यासाठी 'गंमत' आपण करायची, पुढचे वर्ष कसे घालवू या, याची आखणी करायची ती कशासाठी ?

सतत टिकटिकणारे घड्याळ, अथक आवर्तने घेणारा आदित्य, पुरातन पंचांग आणि वर्षभराच्या दैनंदिन्या या आपल्या वापरातल्या काळाच्या पाऊलखुणा आहेत. पण खरे तर त्या आपल्याच पाऊलखुणा आहेत. आपण आधी काय केले त्यानंतर काय केले त्याची ही स्मरणयात्रा आहे. माणूस जन्माला येतो, वाढतो, जगतो, म्हातारा होतो पिकून फळापरी गळून पडतो. हा आपला आयुष्यक्रम. हा चालू असतानाच तो अधिक सुखाचा कसा करू या, अधिक सार्थकी कसा लावू या याचा

प्रा. राम डिंबळे विचार केला तर ज्याला 'पश्चात्' म्हणजे नंतरचा ताप करण्याची वेळ येत नाही. हा जसा एकट्याचा अनुभव, तसाच आपल्या भोवतालच्या समाजाचा अनुभव! पण भोवताच्या परिस्थितीचा एकत्रित विचार कोण करतो? त्या परिस्थितीत स्थित्यंतर कोण घडवतो? हा विचार केव्हा आणि कसा करतो? यावर त्या समाजाचे आणि त्यातल्या व्यक्तीचे भवितव्य अवलंबून असते.

असा विचार करण्यासाठी सोयीचा एक टप्पा म्हणजे ३६५ सूर्योदयांचा किंवा एका पावसाळ्याचा- म्हणजे वर्षाचा काळ उलटून गेल्यावरचा टप्पा होय!

म्हणून खुणेचे हे एक वर्ष, एक पर्व उलटतांना आपण स्मरणांच्या नोंदी पडताळून पाहू या. काय झाले आपल्या भोवती? राजकारणी कसे हलले? शास्त्रज्ञानी काय घडवले? खेळाडू कुठवर पोहोचले? निसर्गाने काय घडवले?

जगात काय झाले? कुठे चालला आहे माझा भारत? माझा प्रिय महाराष्ट्र कुठे आहे? माझ्या गावात आणि घरातही एका कालचक्रात जे घडले ते बरे, वाईट, कमी जास्त कसे वाटते? ते मला जाणवते का? माझ्या लक्षात आले का? ध्यानात राहिले का?

सगळे घडत असताना मी कुठे आहे? कोण आहे? नुसता साक्षीदार? मुकाट सगळे सोसणारा असहाय जीव की परिस्थितीला टक्कर देत तगून राहणारा झुंजार मानव? काल होतो तिथेच पडून असणारा

किंवा नकळत मागे घसरणारा, भांबावलेलला, साशंक बालक? की मी निश्चयाने पाऊल पुढेच टाकणारा, दूरस्थ ध्येयाकडे जाईनच जाईन म्हणणारा कोलंबस?मी एकाकी स्वतःपुरता मुका पाथिक की साऱ्या समाजाच्या स्वप्नांचा सम्रय साधीदार?

सिंह दाट अरण्य ओलांडीत दमदार चालीने पुढे जात असतो. पण तो नाकासमोर चालणारा घाण्याचा बैल नव्हे. तो मार्ग आखतो. स्वतःच्या इच्छेने चालतो; मनात येईल तेव्हा थबकतो आणि तो सिंह मागे वळून

पाहतो. त्या पाहण्याला 'सिंहावलोकन' म्हणतात. मागे वळून पाहाताना तो काय पाहतो?— इथवरची वाटचाल बरोबर झाली ना? मजबरोबर कोण आहेत? माझ्या मागे कोणी शत्रू दबा धरून बसला नाही ना?— एवढे पाहून तो पुढे चालू लागतो. त्याचा प्रवास निर्वेध होतो. चला तर, आपण मागे बघू या. १९९३या वर्षाकडे. (१९९३ या वर्षाचा दृष्टिक्षेपात आढावा सोबतच्या पानावर दिला आहे.) खाली त्या एका क्षेत्रातील घडामोडीचा आढावा घेणारे टिपण नमुन्यादाखल दिले आहे.

१९९३ मधील आर्थिक आढावा

निखील गीत टी.वाय्.बी.कॉम

मुंबईतील बॉम्बस्फोट, मराठवाड्यातील भूकंप, संयुक्त संसदीय समितीने रोखे गैरव्यवहार प्रकरणावर सादर केलेला अहवाल, ह्या सर्वांच्या पार्श्वभूमीवर १९९३ हे वर्ष भारताच्या दृष्टीने आर्थिक क्षेत्रात संमिश्र स्वरूपाचे यश देऊन गेले.

१९९२च्या अखेरीस भारताच्या आर्थिक स्थितीबद्दल भयंकर विदारक दृश्य दिसत होते.तळाला गेलेली परकीय गंगाजळी, भारतावरील कर्जाचा प्रचंड बोजा, देशातील चलनफुगवटा, निर्यातीबाबतची उदासीनता अशा परिस्थितीमध्ये १९९३ मध्ये आपल्या अर्थमंत्र्यांनी काही महत्त्वाचे निर्णय घेतले. यातले काही निर्णय जणू परिस्थितीने आपल्यावर लादले तर काहीबाबत ठाम धोरण मांडले गेले. पण त्या सर्वांमुळे आर्थिक क्षेत्रात मोठे बदल घडले.अशा काही महत्त्वाच्या निर्णयांचा अन् घटनांचा थोडक्यात आढावा या लेखात आपण घेऊ या.

मार्चमध्ये डॉ मनमोहनसिंग यांनी सादर केलेल्या या वर्षीच्या अर्थसंकल्पाने वर्षातील आर्थिक घडामोडींना खऱ्या अर्थाने वेग आला व भारताच्या अर्थकारणाने एक वळण घेतले. आंतरराष्ट्रीय व्यापाराच्या संदर्भात रूपया संपूर्णतः परिवर्तनीय करण्यात आला. त्यामुळे परदेशी चलनाचे भारतीय रूपयात होणारे रूपांतर बाजारभावाने होऊ लागले. पूर्वी परदेशी चलनाचा विनिमय दर रिझर्व्ह बँक नियंत्रित करत असे. नियंत्रित विनिमय दर बाजारभावापेक्षा कमी असे. त्यामुळे काळ्या बाजारास प्रोत्साहन मिळत असे. रूपयाच्या पूर्ण परिवर्तनामुळे काळाबाजार रोखण्यास मदत होईल, तसेच निर्यातदारांना व अनिवासी भारतीयांना परदेशी चलन भारतात आणण्यास प्रोत्साहन मिळेल. याबरोबरच आयात करातील सूट, उत्पादन शुल्कातील घट, व कर्जाच्या व्याजदरातील घट ह्या अर्थसंकल्पातील इतर ठळक गोष्टी.

(पान क्र. ८ वर चालू)

आर्थिक उलाढली

- चलवाढीचा वेग १०%च्या आत
- गॅट्ट करारावर सह्या
- निर्यातीत वाढ
- शेअर घोटाल्याचा अहवाल सादर.
- जुन्या विनिमय दराने रशियन कर्जाची फेड

विज्ञानची भरारी

- इन्सॅट २ब कार्यरत
- भारतीय बनावटीचा उपग्रह प्रक्षेपक तयार
- अग्नि क्षेपणास्त्रांची यशस्वी चाचणी.
- अर्जुन रणगाडा सैन्याकडे दाखल.
- अणू-इंधन म्हणून थेरियमचा वापर शक्य.

क्रीडा, गिर्यारोहण

- इंग्लंडविरुद्ध क्रिकेट मालिका जिंकली.
- हिरो करंडक भारताकडे.
- कपिलदेवचा बळीचा विक्रम.
- डेव्हिस कप उपान्त्य फेरी जिंकली.
- भारतीय महिलांचा एव्हरेस्ट विजय

राजकारण

- न्या राममूर्तीवर महाभियोग उत्तरेतील निवडणुकांत समिश्र चित्र
- काँग्रेसला लोकसभेत बहुमत
- निवडणूक आयुक्तांचा यशस्वी निवडणूक प्रयोग.

समाजिक चळवळी

- कारगीलचा मीठ सत्याग्रह.
- नर्मदा वचाब आंदोलन.
- नामांतराची चळवळ.

आशेचे किरण

- डॉ. गोवारीकरांचे लोकसंख्या आटोक्यात येईल असे गणित.
- भारतातील संकरित तांदूळ.

दिवंगत देशबंधू

- क्रिकेट महर्षी दि.ब..देवधर.
- जे. आर.डी. टाटा.
- स्वामी चिन्मयानंद
- जनरल करिअप्पा
- ना.ग. गोरे.
- मणिभाई देसाई .

आघात

- मुंबईत RDX स्फोट मालिका.
- बोरिवली लोकल महिला अपघात.
- फुरंसुगी रेल्वे अपघात .
- किल्लारीचा महाभूकंप.
- काश्मिरी अतिरेकी हजरबाल मशिदीत.

(पान क्र. ६ वरून चालू)

उद्योग व कृषिक्षेत्रात कमी दराने जास्त कर्ज दिल्याने विकास वाढेल हा विकासदर कमी करण्यामागचा हेतू यातून अधिक खुली अर्थव्यवस्था व स्पर्धा वाढविणारे आर्थिक धोरण आपण स्वीकारले.

हर्षद मेहताने नरसिंहराव यांच्यावर केलेल्या १कोटी रूपयांच्या आरोपाच्या गदारोळात डिसेंबर महिन्यात रोखे गैरव्यवहार प्रकरणातील संयुक्त संसदीय समितीने संसदेत आपला अहवाल सादर केला. शेअरबाजारातील व बँकिंगमधील विविध यंत्रणाव पद्धतीमधील त्रुटी या अहवालाने उघडकीस आणल्या. पण त्या घोटाळ्यातील प्रत्यक्ष रक्कम कुठे गेली व त्यातले नेमके अपराधी कोण? ह्याबाबत अहवाल नेमके कहीच सांगू शकला नाही. ही त्यांची सर्वांत मोठी शोकांतिका होय! या निमित्ताने पु.ल.देशपांडेच्या 'व्यक्ती आणि वल्ली'या पुस्तकातील अन्तु बर्व्याच्या वाक्याची आठवण झाल्याशिवाय राहत नाही. 'अहो आठ आणे खाल्ले की चौकडीचा मुकुट घालून रत्नागिरीच्या डिस्ट्रिक्ट जेलात घालतात आणि एक लाख खाल्ले की गांधी टोपी घालून पाठवतात असेंल्लीत! लोकनिभुक्त प्रतिनिधी!'

एक मात्र खरं की या प्रकरणामुळे सर्वसामान्यांचे शेअर बाजाराबद्दलचे कुतहल अन् जाण वाढली हीच काय ती जमेची बाजू!

वर्षभरात भारताच्या निर्यातील लक्षणीय वाढ झालेली दिसते. १९९२मध्ये रशिया, चीन या साम्यवादी देशांकडील आपली निर्यात कमी झाल्याने वाढीचा वेग जो कमी झाला तो ह्या वर्षात अन्य देशांकडील निर्यातीमुळे भरून निघाला आहे. पक्का माल व प्रक्रिया केलेला माल ह्याच्याबरोबरीने अन्नधान्य व कच्चा मालाची निर्यात झाली तरी चालेल असे धोरण ठरविण्यात आले. विशेष करून कृषि संबंधित क्षेत्रात (फळाफुलांचा व्यापार) आता निर्यातप्रवण उद्योगांना (EOU-Export Oriented Unit) उत्तेजन व विशेष सवलती देण्यात आल्या आहेत. ह्या वर्षी सात वीजप्रकल्पांना मंजूरी देण्यात आली. महाराष्ट्रातील दाभोळ येथील एनरॉन कॉर्पोरेशन वीजप्रकल्प त्यापैकी एक. त्याच बरोबरीने भारत ते ओमान समुद्रातून तेलवायूची पाईपलाईन टाकण्याची योजना निश्चित करण्यात आली. भारतीय उद्योगांमध्ये आधुनिक व्यवस्थापन 'आय.एस.ओ ९०००' गुणवत्ता कार्यक्रम या संबंधी बरीच उत्सुकता दिसली. परंतु ह्यापेक्षाही भारतीय अर्थव्यवस्थेवर व जागतिक व्यापारावर दूरगामी परिणाम करणारी घटना म्हणजे शेवटी झालेला गॅट करार-जनरल अॅग्रीमेंट ऑन ट्रेड अॅण्ड टॅरिफ! दि १५ डिसेंबर ९३ रोजी ७वर्षांच्या प्रदीर्घ वाटाघाटीनंतर ह्या कराराची युरूवे येथील चर्चेची फेरी समाप्त झाली. जकाती व व्यापारसंबंधीच्या या करारावर भारतासहित ११७ देशांनी सहा करण्याचे मान्य केले. ह्यामुळे त्या देशांचे निर्यातीचे व्यवहार कित्येक पटींनी वाढतील. जकातीचे दर ५%वरून ३%वर आणण्यात येणार आहेत. प्रत्यक्ष करारावर एप्रिल ९४मध्ये माराकेरा-मोरोक्को येथे सहा होतील. आणि १ जानेवारी ९५ पासून कराराची अंमलबजावणी सुरू होईल असे चित्र दिसते. ह्या कराराने

भारतातील विशाल बाजारपेठ बहुराष्ट्रीय कंपन्यांना उपलब्ध होणार आहे. भारतीय कंपन्यांचे भारतीयत्व नष्ट होण्याचीही भीती व्यक्त करण्यात येत आहे. दैनंदिन वापरातील वस्तूमधील आपलेपणादेखील नाहीसा होईल. येथील उत्पादनाचा वाटा परदेशी कंपन्यांच्या खिशात जाईल. परंतु भारताचे जागतिक निर्यातीतील स्थान लक्षात घेता ह्या कराराच्या वाटाघाटीत आपल्याला कोणतेच स्थान नाही. (जगातील निर्यातीचा व्यवहार १००रू धरला तर सध्या भारताची निर्यात १-११/२रू आहे.) आज जगात अनेक व्यापारी समूह तयार झाले आहेत. यात युरोपियन कॉमन मार्केट, अमेरिका-कॅनडा-मेक्सिको ह्यांचा एकत्रित नॉर्थ अटलंटिक फ्री ट्रेड अॅग्रीमेंट (नाफटा) इंडोनेशिया, मलेशिया आदींच्या आशियन (असोसिएशन ऑफ साऊथ ईस्ट एशियन नेशन्स) इ. प्रमुख आहेत. जगातील प्रमुख देशात उत्पादन पद्धती, तंत्रज्ञान, आंतरराष्ट्रीय सम्बन्ध अशा बाबातीत आपण बरेच मागे आहोत. त्यामुळे ह्या कराराचा विरोध करण्यास, आपल्या शब्दांना वजन ते कोटून मिळणार? करारात सामील न झाल्यास, नव्या कराराने जागतिक व्यापारात जी प्रचंड वाढ होणार आहे त्यातील थोडासाही भाग आपल्याला मिळाला नसता. उदारमतवादी धोरण, मुक्त अर्थव्यवस्था, परदेशी गुंतवणूक ह्यांच्या पार्श्वभूमीवर ह्यांची फळे आपल्याला येत्या काही आपल्याला येत्या काहीवर्षात भोगावी लागली असती.

नवीन आयात निर्यात धोरण, मोठ्या प्रमाणावर परदेशी गुंतवणूक, विदेशी व भारतीय कंपन्याचे एकत्रित भाववाढीचा दर ७-८टक्क्यांपर्यंत खाली आणण्यात मिळविलेले यश (तरीही वस्तूचे भाव वाढतानाच दिसतात हे विशेष) निर्यातीच्या क्षेत्रात २०%ने झालेली वाढ ह्यामुळेही आर्थिक क्षेत्रात बरेच बदल घडलले दिसतात.

एकूणच आर्थिक क्षेत्रातील घडामोडीनी हे वर्ष गाजले. रशियाच्या विघटनानंतर स्वतःचे आर्थिक विकासाचे धोरण स्वतःच्या आवश्यकता, गरजा ह्यांचा प्राधान्यक्रम लक्षात घेऊन भारताने राबविण्यास सुरुवात केली आहे. येत्या काही वर्षात दृश्य परिणाम आपल्याला दिसतील. म्हणूनच येती काही वर्षे आपल्याला सगळ्यांना या आर्थिक घडामोडींबद्दल विशेष जागरूक राहावे लागणार आहे.

***

वृत्तपत्रे, रेडिओ दूरदर्शनद्वारे सतत विविध प्रकारच्या बातम्यांचा आपणावर माराच चालू असतो. या गदारोळात महत्त्वाचे काय आणि दुर्लक्ष करण्याचे काय हे कसे ठरवायचे? शेकड्यांनी घटना घडत असतांना इष्ट अनिष्ट अशी निवड कशी करायची? जे हलके फुलके आहे, रोचक, रंजक आहे त्याच्या पलिकडे कसे आणि कधी जायचे? दर्जेदार लिखाण आणि सवंग लिखाण यांत वेचून फरक कसा करायचा?

थरारक, धक्कादायक, भडक, मोठे आक्रस्ताळी असे जे असेल तेच सर्वांचे लक्ष वेधून घेते आणि सर्वांना आवडू लागते. वृत्तपत्रांचा मोलाचा भाग जर अशा गोष्टींनी व्यापला तर सुज्ञ वाचक-प्रेक्षकांनी हिताचे, दीर्घ परिणाम करणारे घटक कसे वेचायचे असा प्रश्न असतो. हातात वृत्तपत्र पडल्या पडल्या आपण ते कसे वाचतो व त्यातले काय वाचतो या सर्वाला काही हिताचे वळण लावणे आवश्यक

आहे.त्यादृष्टीने १९९३चा आढावा घेण्याचे जे नमुने मांडले ते आपल्या उपयोगाचे वाटतील.

खरोखरी १९९३ या वर्षाचा साकल्याने आढावा घ्यायचा तर कोणत्या अंगांचा विचार करायला हवा? आर्थिक घडामोडीतून कुणीच सुटत नसल्याने त्यांचा वर घेतल्याप्रमाणे आढावा घ्यायला हवा. या आर्थिक स्थितीला पायाभूत ठरणारे बदल समाजातील उलथापालथीमुळे व्यक्त होतात.या सामाजिक चळवळी व घटनांचा मागोवा घ्यायला हवा. या आर्थिक प्रगतीला भरीव बळ देते ती विज्ञान तंत्रज्ञानातील प्रगती. म्हणून तिचाही उहापोह करावाच लागतो. याशिवाय सर्वव्यापी राजकारण जे वळसे घेते त्यावर वरील सर्वच गोष्टींना चालना मिळणे अवलंबून आहे. त्याचाही विचार हवा. कलाक्रीडा हे खरे जीवन त्यात जे घडेल त्यावर सुखदुःखाचे चढउतार! या सर्व इष्ट घटनांचे निरीक्षण केल्यावर न टाळता येण्यासारखे धक्कादायक घटनाक्रम आणि दुर्दैवी अंत यांचेही स्मरण महत्त्वाचे!

अशा सर्व जीवनअंगांचा आढावा जागेअभावी आपण इथे घेऊ शकत नसलो तरी त्यातील काहींचे नमुने आपण वाचले. इतर उरलेल्या अंगांचा आढावा आपण स्वतःच लिहून पाहावा असे तुम्हाला वाटू शकेल का ?

उदाहरणार्थ सौराष्ट्रातील कांडला बंदरात कारगिल नामक विदेशी कंपनीच्या मिठाच्या कारखान्याविरूद्ध १९९३ मधला मिठाचा सत्याग्रह का व कोणी केला हे आपण अभ्यासले पाहिजे,अथवा नर्मदा

नदीवर सरदार सरोवर नावाचे महाधरण बांधून नर्मदेचे वनवासी बुडवून टाकू नयेत म्हणून मेधा पाटकरांनी 'नर्मदा बचाव' आंदोलन उभे केले, त्यातला बचाव पक्ष नेमके काय म्हणत आहे हे जाणून घेतले पाहिजे. मराठवाडा विद्यापीठाला डॉ बाबासाहेब आंबेडकरांचे नाव द्यावे यासाठी दलित तरुण आत्मदहने का करीत आहेत हेही समजून घ्यावे.

मुंबईचे बॉम्बस्फोट व दंगली, बोरिवली/फुर्सुंगीचे रेल्वेअपघात, किल्लारीचा महाभूकंप, काश्मीरचा हजरतबाल मशिदीचा वेढा, किंवा उत्तरप्रदेशातील परीक्षेतील कॉपी विरोधाचा कायदा रद्द होणे अशा नैसर्गिक व अनैसर्गिक आघातांचे अर्थ आपण समजून घेतले पाहिजेत. उलगाडाल का आपण या घटनांचे नेमके मर्म?

आपण सुद्धा ९३या वर्षातील दिवंगत महापुरुषांना श्रद्धांजली वाहणारा लेख का नाही लिहू शकणार?दि.ब. देवधर, जे.आर् डी टाटा, स्वामी चिन्मयानंद आणि जनरल करिअप्पा, ना.ग. गोरे, मणिभाई देसाई अशा महान भारतीयांच्या निधनाबद्दल तुम्हीही छोटे छोटे लेख लिहू शकाल. यातून तुम्हाला कोणती व्यक्ती किती महत्त्वाची हे सर्व परिस्थितीचा विचार केल्याने चांगले कळेल. सार्थकी लागलेले आयुष्य म्हणजे काय याचा विचार समजेल.

रोजच्या वृत्तपत्राचा ठळक मथळा बहुधा राजकारणी उलथापालथीने किंवा चळवळ, घातपात, मृत्यू यांच्या बातमीने व्यापलेला असतो.त्यातले राजकारण आपण एखाद्या फुटबॉल सामन्याकडे

तटस्थ उत्साहाने पाहावे तसे पाहतो.कुणी कुणावर मात केली,तेवढा करमणुकीचा भाग आपल्याला कळतो. पण राजकारणाचा हा सामना एवढ्या तटस्थपणे पाहता येणार नाही. कारण हा राजकारण्यांचा खेळ आपल्या जीवाशीच चाललेला खेळ असतो. ९३ या वर्षात राजकारणाने अनेक चढउतार पाहिले. सर्वोच्च न्यायालयाचे न्यायमूर्ती राममूर्ती यांच्या भ्रष्टाचाराबद्दल लोकसभेत त्यांचेवर महाभियोग चालला. त्यावेळी खरे तर सर्वच लोकप्रतिनिधींनी कडक भूमिका घ्यायला हवी होती पण न्यायमूर्तींनी दक्षिणेतील खासदारांना 'आपल्या' माणसाला संरक्षण द्यायला लावले आणि ठराव नामंजूर झाला! पुरेसा पाठिंबा मिळवायला प्रांतवाद पुरतो. आणि भक्कम पाठिंब्यावर भ्रष्टाचार लपतो असा अर्थ झाला! भक्कम पाठिंब्यासाठी पोटजार्तीच्या स्वार्थाची गणिते मांडता येतात जातीजातीचे तट पाडून निवडणुका जिंकता येतात असा उत्तर प्रदेशात काशीराम यांनी प्रयोग केला. पुरेसा पाठिंबा विकत घेता येतो असे लोकसभेतही अजितसिंग गट खरेदी करून दाखविण्यात आले. एकदा बहुमत मिळाले की शेरबाजारातील घोटाळ्याची जबाबदारी झटकता येते असे सत्ताधारी पक्षाने दाखवून दिले! अशी सौदेबाजी राजकारणात चालू असतानाच निवडणूक आयोगाचे आयुक्त श्री.टी. एन् शेषन यांनी संपूर्ण राजकारणी जगाला अशी काही जरब बसविली की सगळी निवडणूक स्वच्छ व सुरक्षित झाली! काश्मिरी अतिरेक्यांनी शासनाला जेरीस

आणले.आणि पाकिस्तानने उलट्या बॉंबा मारून आपली पंचाईत केली. त्याचवेळी खदखदता पंजाब पुन्हा मार्गावर आणण्यात तेथील पोलीस अधिकारी के.पी.एस. गिल सफल झाले! समर्थ माणसे काळ उलटा फिरवून दाखवू शकतात तर स्वार्थी माणसे सामान्यांच्या हिताचा खेळखंडोबा करू शकतात.असे दिसले.

आपण यातले कोण होणार? समर्थ, स्वार्थी की तटस्थ? आपण डोळसपणे ही सामर्थ्याची वाटचाल केली पाहिजे हा डोळसपणा आपण शिकू या.

त्यासाठी आपणा सर्वांना आवाहन असे की-

१) तुम्ही स्वतः ९३या वर्षातील एका क्षेत्रातील चढउताराचा आढावा घ्या. नुसती यादी न करता त्याचा अन्वयार्थ लावा. हा आढावा संपूर्ण देशाच्या किंवा प्रांताच्या स्तरावरचाही घेता येईल.

२)जानेवारी ९४ मधील घटनाक्रमांचा असा आढावा व समालोचन लिहून पाठवा. तुम्हाला सन ९४ 'नियोजन तक्ता पाठवू' घरच्या कॅलेंडरवर दुधाची जशी नोंद करता तशी आपण त्या दिवसांच्या घटनेची नोंद करीत जायचे त्यातून घटनाक्रमांचा आलेख तयार होईल, आणि वर्षभराचा आढावा तुम्ही घेऊ शकाल.

३) ९४ सालासाठी तुम्ही एक क्षेत्र निवडा. आणि तशी नोंद छत्र प्रबोधनकडे करा.

४)वर्ष ९४च्या अखेरीस आपण संपूर्ण वर्षभराचा आढावा घेण्यासाठी स्पर्धा घेऊ. ज्यांनी अगोदर नावे नोंदवली आहेत अशांपैकी उत्तम लेखांना पारितोषिके दिली जातील.

***

प्रिय राहूल,

अनेक अशिर्वाद,

कालच दासगावाहून परत आलो. दासगाव ते कामशेत फाट्यापर्यंत नानाकाकांच्या बैलगाडीतून आलो. प्रवास फारच छान झाला. सभोवती हिरवागार निसर्ग आल्हाददायक हवा.

बैलगाडीतून येताना मोठा मजेशीर अनुभव आला. नानाकाकांनी बैलाची नवीनच खिल्लारी जोडी घेतली आहे. रघू आणि राणू अशी नावे ठेवली आहेत त्यांची. त्यांच्यापैकी रघू आहे मोठा बांड व मस्तवाल. राणू मात्र अगदी शांत स्वभावाचा. पण त्यामुळे व्हायचं काय, गाडी ओढता ओढता रघू इतका ओढ घायचा की गाडी सरळ रस्त्याने जाण्याऐवजी सारखी डाव्या बाजूला पळायची. महादूला कासरे ओढून ओढून तोंडाला फेस यायची पाळी आली होती.

मला एकदम वाटले की आपल्या सगळ्यांचीच तऱ्हा या नानाकाकांच्या बैलासारखी झाली आहे. तसं पाहिलं तर आपल्या शरीरालाही दोन बाजू आहेत. डावी अन् उजवी. पण आपल्याही एकच बाजू वापरावयाची खूप सवय झालेली असते. मग या दोन्ही बाजूंचा एकमेकांशी पूरक असा उपयोग करायचेच आपण विसरून गेलेलो असतो. मागच्यावेळी मी तुझ्याकडे आलो होतो तेव्हा तुला फुटबॉल खेळताना बघितलं. सारखा उजवा पाय वापरामुळे तुझ्या डाव्या पायाचं उजव्या पायाशी कोऑर्डिनेशन होतच नव्हतं. तो पाय आपला नाईलाजाने उजव्या पायाबरोबर फरफटत होता.

खरं तर आपल्या शरीराबद्दल हे जेवढं खरं आहे तेवढंच आपल्या मेंदूबद्दलही खरं आहे बरं का? कदाचित मी जे सांगतो आहे ते ऐकून तुला आश्चर्य वाटेल पण आपल्या मेंदूचे दोन भाग आहेत. अगदी पृथ्वीचे उत्तर गोलार्ध आणि दक्षिण गोलार्ध असे दोन भाग आहेत तसे. त्यांना म्हणतात डावा गोलार्ध व उजवा गोलार्ध. मेंदूच्या दोन भागांत आपल्या वेगवेगळ्या क्षमतांची केंद्रे आहेत. शास्त्रज्ञांचा अनुभव असा आहे की जगातील बहुतेक माणसे यातल्या कोणत्यातरी एकच गोलार्धाचा जास्त वापर करतात. त्यातही प्रामुख्याने डाव्या मेंदूचा वापर खूप वेळा केला जातो.

का बरं घडतं असं? अगदी लहानपणी तू जेव्हा नीट बोलतही नव्हताच तेव्हाचा एक प्रसंग मला आठवतो आहे. तुला कोणीतरी खारू म्हणून बेदाणे दिले होते. हे

बेदाणे खाल्ल्यावर तुला इतके आवडले की विचारता सोय नाही. काही दिवसांनंतर तू खूप रडायला लागलास. तुला काहीतरी खाऊ हवा होता. पण आम्ही देत होतो तो कोणताच खाऊ तुला नको होता. शेवटी बेदाणे दिले तेव्हाच तू शांत झालास. आता त्या पदार्थाचं नाव 'बेदाणे' हे तुला माहीत नव्हतं. त्या पदार्थाच्या चवीला काय म्हणतात हे तुला माहीत नव्हतं. तरीही तू २-३तास त्या वस्तूचा तू विचार कसा करीत होतास? त्यावेळी तू शब्दांच्या ऐवजी प्रतिमा वापरून विचार करीत होतास. बेदाण्याच्या चवीची प्रतिमा तुझ्या मेंदूत तयार झाली होती. तिची संवेदना तू अनुभवत होतास. हे असे प्रतिमांच्या आधारे विचार करण्यात उजव्या मेंदूचा पुढाकार असतो. पण पुढे काय होतं? जसजसे आपण मोठे होतो तसतसे आपण खूप शब्द शिकतो. एवढेच नाही तर आपण जो जो अभ्यास करतो तो शब्द नाहीतर चिह्नांच्या स्वरूपात करतो. मग आपण प्रतिमांच्या साहाय्याने विचार करायचा कंटाळा करायला लागतो. शब्दांनी विचार करणे आपल्याला सोपे वाटते. तो विचार आपल्याला सुसूत्रतेने आपल्याला मांडता येतो. त्यामुळे आपल्या विचारांना लगाम बसतो.

जे शब्दांत व्यक्त होऊ शकेल अशाचाच विचार मनांत येतो पण खरं तर शब्दांत न मावणारे असंख्य अनुभव आहेत. त्याचे काय? खरं तर उजव्या मेंदूला असा विचार करायला आवडत असतं. तो असा विचार करीतही असतो. पण नावडल्या राजपुत्रासारखं आपण त्याला बाजूलाच टाकून दिलेलं असतं.

डावा मेंदू हा मुख्यतः तार्किक विचार करणारा आहे. त्यामुळे तुला असे वाटेल की सगळे शास्त्रज्ञ विचार करताना डाव्या मेंदूचा विचार करत असतील. पण प्रत्यक्षात बऱ्याचदा तसे नसते. अल्बर्ट आईनस्टाईनला एकदा एकाने विचारले की तो विचार कसा करतो? तेव्हा आईनस्टाईनने जे उत्तर दिले ते वाचून मला आश्चर्य वाटलेच. तुलाही वाटेल. तो म्हणतो की त्याला विचार करताना मुख्यतः प्रतिमांचा उपयोग होत असे. कित्येकदा गणिती समीकरणे लिहिण्यापूर्वी तो प्रत्यक्ष त्याच्या त्रिमित प्रतिमा मनातल्या मनात 'पाहू' शकत असे. अशी चित्रमयता तू आपल्या विचारप्रक्रियेत आणू शकलास तर त्यातून नवनवीन कल्पनांची निर्मिती होऊ शकेल.

डाव्या मेंदूला मुख्यतः टप्प्याटप्प्याने, सुसंगत विचार करण्याची सवय असते. डावा मेंदू जणू काय एखाद्या प्रश्नांशी कुस्ती करत असतो. या उलट उजव्या मेंदूची कृती काहीशी जुडो खेळणाऱ्या खेळाडूसारखी असते. काही वेळ त्या प्रश्नाचा अंदाज घेतल्यावर उजवा मेंदू त्यावर अनपेक्षित विचार करतो. आणि समस्या सुटते. यास आंतरिक प्रेरणा आणि उत्स्फूर्त विचार असे म्हणतात. तुला बुद्धिबळ खेळायला आवडते. सध्या जगात ज्यामुळे भारताची मान ताठ आहे असा बुद्धिबळपटू म्हणजे

विश्वनाथन् आनंद. हा बुद्धिबळ कसा खेळतो? त्याची शास्त्रशुद्ध विचार करून बुद्धिबळ खेळणाऱ्या पद्धतीवर चांगलीच पकड आहे. पण त्याची ताकद आहे ती बिकट परिस्थितीत अनपेक्षित खेळी करून प्रतिस्पर्धाला चकवण्यात. ही अनपेक्षित खेळी सुचण्यासाठी उजव्या मेंदूचा उपयोग करावा लागतो.

तू शालेय अभ्यासक्रमात जे विषय शिकतोस त्यातून तुझी विचारपद्धती एकाच दिशेने वाढत जाते. गणित, भाषा, या विषयांमध्ये यश मिळवल्याने तर्क विचारावर, ते विचार मांडण्यावर प्रभुत्व येते. पण तुला जर आयुष्यात कोणीतरी मोठे व्हायचे असेल तर या शिवाय तुला तुझी प्रतिभा जागृत करावी लागेल. इतरांपेक्षा वेगळे करण्यासाठी तुला तुझ्या उजव्या मेंदूच्या प्रगतीकडे लक्ष दिले पाहिजे. मला सांग बघू की तू कोणत्या कलांमध्ये किती रममाण होतोस? मागच्यावेळी मी तुझ्याकडे आलो होतो तेव्हा मला तर तू क्लासेस, शाळा, अभ्यास नाहीतर मित्रांशी गप्पा यातच अडकून गेलेला दिसला होतास. मला वाटतं जर तू अभ्यासासाठी ३-४तास दिलेस तर एखाद्या कलेसाठी तासभर द्यायला काय हरकत आहे? संगीत नाट्य यांसारख्या कलेत हरवून जायला तू शिकशील ना? अरे आईनस्टाईन सारखा प्रख्यात शास्त्रज्ञ उत्तम व्हायेलीन वाजवायचा आणि त्याच्या गणिती विचारशक्तीइतका त्याला त्याच्या व्हायेलीन प्रभुत्वाबद्दलही अभिमान होता.

शब्दमाध्यमावर हुकमत हवीच पण शब्दांशिवायही विचार करता आला पाहिजे. पूर्वी घेतलेले अनुभव मनातल्या मनात निःशब्द अनुभवता आले पाहिजेत. काही वेळातरी जाणीवपूर्वक नवा वेगळा विचार केला पाहिजे. अंतःप्रेरणेने काही वाटले तर ते दाबून न टाकता केले पाहिजे. मला गेल्या वर्षी स्वतःहोऊन नव्यानव्या कल्पना वापरून दिवाळीचा किल्ला खूप आवडला होता. असा वेगळा विचार करायची सवय लागली की पुढे तो विचार प्रतिक्रियेसारखा व्हायला लागतो. बऱ्याचदा उजव्या मेंदूने केलेला असा विचार आपण दाबून टाकल्याने तो नंतर कधीतरी स्वप्नातून भावनाउद्रेकातून बाहेर येतो. आपल्याला उजव्या मेंदूने दिलेला तो एकप्रकारचा इशारा असतो. त्याची दखल घेऊन तू तुझे मित्र मेंदूच्या दोन्ही गोलांसाठी समतोल उपयोग कराल अशी खात्री आहे.

नानाकाकांच्या बैलगाडीवरून पत्र बरंच भरकटलं की! मी त्यांना कळवून टाकणार आहे की राणूला भरपूर खायला प्यायला देऊन जरा धष्टपुष्ट करा म्हणजे मग बघा रघूराणूंची बैलगाडी वाटेवरून कशी भरधाव धावत सुटेल. तुला आणि तुझ्या मित्रांना परिपूर्ण यशासाठी अनेकानेक शुभेच्छा!

तुझा,
बापू.

असे घटते सुंदर अक्षर

अशोक शंकराव ताकमोगे
सोलापूर

‘छात्र प्रबोधन’च्या चार अंकांमध्ये मराठी हस्ताक्षर सुधारण्यासाठी एकूण सोळा सराव-पाने दिली होती. या सरावपानांचा उपयोग करून अनेकांनी आपले हस्ताक्षर सुधारले. आता अनेकांकडून इंग्रजी सुलेखनाची मागणी आल्याने इंग्रजी सरावपाने देण्यात येत आहेत.

मराठी सुलेखनात ज्या अक्षर अवयवांचा वापर होतो, तेच अवयव (उभ्या, आडव्या, तिरप्या रेषा, गोल, अर्धगोल) इंग्रजी सुलेखनासाठी उपयोगी आहेत.

इंग्रजी सुलेखनासाठीही दिलेल्या पुढील सूचना पाठ करा. त्याचप्रमाणे काटेकोर सराव करा. अक्षर नक्कीच सुधारेल.

१) सर्व लेखन HB किंवा B ग्रेडच्या शॉटहँडच्या सिस्पेन्सिलने किंवा ०.५मिमि अँटोमॅटिक

पुशबटन पेन्सिलीने करा.

२) सर्व लेखन पुसट व हलक्या हाताने दाब न देता करा.

३) अक्षरांचे रेषायुक्त अवयव काळजीपूर्वक काढा. म्हणजे चूक होणार नाही आणि रबर वापरावे लागणार नाही.

४) सरावासाठी तीन ओळी सोडल्या आहेत. तिथे अक्षरे व शब्द लिहताना तिसरी ओळ प्रथम लिहा. या ओळीतील सर्व अक्षरे लिहून झाल्यानंतर पहिली ओळ लिहा म्हणजे लिहताना नमुना अक्षरच पाहिले जाऊन चुकांची पुनरावृत्ती टळेल. प्रत्येक अक्षर व शब्द तीनदा लिहायचा असला तरी तो सलगपणे एकाच वेळेस लिहायचा नाही ओळीत क्रमाने येणारी अक्षरे व शब्द लिहायचे आहेत.

५) इंग्रजी लेखनासाठी चार रेषी ओळी दिल्या आहेत. पहिल्या

लिपीतील (कॅपिटल) अक्षरे वरच्या तीन रेघांमध्ये लिहायची आहेत.

६) दुसऱ्या लिपीतील (स्मॉल) अक्षरांपैकी b,d,f,h,k,i,t ही अक्षरे वरच्या तीन रेघांमध्ये लिहायची आहेत. तर a,c,e,i,m,n,o, f ,s,u,v, w, x,z ही अक्षरे मधल्या दोन रेघांमध्ये लिहायची आहेत. आणि g,j,p,q,y ही अक्षरे वरची रेघ वगळून खालच्या तीन रेघांत लिहायची आहेत. **इंग्रजी लेखन चार रेघांत करायचे असते,असे जरी म्हटले जात असले तरी कोणतेही अक्षर चारी रेघांत लिहिले जात नाही.**

७) अक्षर काढण्यापूर्वी अक्षराचे अवयव (उभ्या,आडव्या, तिरप्या रेषा, गोल,अर्धगोल) सामावून घ्या (गट१.१ सरावपान पाहा.)

८)अक्षरे काढताना अक्षराच्या अवयवाच्या क्रमानुसार अवयव काढा. एक अवयव काढल्यानंतर किंचित थांबून हात न उचलता पुढील अवयव काढा. हात उचलून

पुढील अवयव काढायचा असेल तर पहिल्या अवयवाला योग्य ठिकाणी स्पर्श करील असा पुढील अवयव काढा.

९)उभ्या रेषा काढताना त्या तुटक रेषेला लांब काढा. आडव्या रेषेला तुटक रेषेवरच काढा.

१०)कॅपिटल अक्षरे काढताना I, J, Q या अक्षरांमधील छोट्या रेघा न विसरता काढा.

११) स्मॉल अक्षरे काढताना iJ अक्षरावरील बिंदू तसेच f आणि t अक्षरातील आडव्या छोट्या रेषा विसरू नका.

१२) गट ३ व ४चा सराव करताना कॅपिटल अक्षर व त्याच अक्षराचे स्मॉल अक्षर यांच्यातील सारखेपणा आणि फरक ध्यानात घेऊन अक्षरे काढा.

१३)विरामचिन्हे आणि अंक यांचा दाखविल्याप्रमाणे सराव करा.

१४)इंग्रजी सुलेखनाचा चार रेघांमध्ये योग्य सराव केल्यानंतर सराव पानावरील शब्द पाहून एक रेघी पानावर शाईच्या फाउंटनपेनने लेखन करण्याचा सराव करा

असे घटते सुंदर अक्षर

अशोक शंकरराव ताकमोंगे

गट १ | T | I | L | T | H | F | E

E | L | K | I | N | I | M | Z | Z

Z | A | V | W | X | Y

गट २ | P | R | B | D | U | J | C

C | O | Q | G | S

गट ३ | i | k | j | p | z | v | w | y

X | U | C | O | S . ? ! " ' ; :

गट ४ | b | c | d | h | t | c | g | n | m | a

r r - e 1 2 3 4 5 6 7 8 9 0

I L T H F E K N M Z A V W X Y A E

3

2

1

F H I K L M N T V W X Y Z E M K H Z

HE ME WE AT AN WET NET

LET HAT MAT EAT HIT ANT

FAN VAN TAN TEN MEN HEN

TIN YAK INK FLY KEY MIX

AXE NEW HEM LAKE WAVE

HATE MANE NAME FAME LAME

TAME MAKE TAKE FATE LATE

MALE TALE KITE FIVE LIKE

TELL FELL WELL WALL HALL

FALL TALL MILL HILL LEFT

TENT LIFT WAIT FILM THIN

WHITE WHALE ELEVEN THE

MILK TEETH NINE MAY FINE

जिद्द ! (पान क्र. ४ वरून पुढे चालू) दिवस जाऊ लागले तसतसा सेसिलच्या चेहऱ्यावरील संताप व निराशा दिसेनाशी होऊ लागल्याचं कॅथरिनच्या लक्षात आलं. कष्टातला आनंद त्याला परत मिळू लागला होता व आपण काहीतरी उपयुक्त काम करू शकतो हे त्याचं त्यालाच उमगलं होतं.

कॅथरिनच्या मदतीनं त्याने खड्डे खणून त्यात खांब रोवले. तिने नंतर त्या खांबाला तारा बांधल्या. त्या तारांना धरून धरून तो एका सरळ रेषेत खाचा खणत गेला. नंतर त्या खाचांत बिया पेरल्या व कॅथरिनने रोपटी लावली.

१९७४ च्या जूनमध्ये सेसिलची मुलगी जिनी व तिचा नवरा किम ओ ब्रायन सेसिलच्या घरात राहयला आले. वडील आंधळे झाल्यापासून जिनीला त्याच्याबद्दल तीव्र दुःख व चिंता वाटत असे. पण त्या चिंतेची जागा कौतुकानं व आदरानं घेतली.

सकाळीच भाज्या तोडण्यासाठी किंवा त्यांना खतपाणी घालण्यासाठी तो बागेत येई. तो जेवण्यासाठीच घरी जाई व एक तासभर सुट्टी घेऊन परत बागेत येई. दुपारनंतर तो जमीन हातांनी चाचपून निरुपयोगी रोपटी व तण काढून टाकी. हे त्याचे काम कित्येक तास चाले. तो जणू सतत काम शोधत

असायचा. झाडाला शिडी लावून त्यावर चढून सुकलेल्या व फार खाली आलेल्या फांद्या तोडून टाकणे, जळण्यासाठी लाकडे फोडून ठेवणे, ऐरण व हातोडी घेऊन मोठमोठे दगड फोडून ते लहान दगड पायवाटेवरच्या खड्ड्यांमध्ये भरून ते बुजवणे अशी त्याची काही ना काही कामे चालूच असत. आणि तेही इतक्या सहजपणे की जणू तो तुमच्या आमच्या सारखा बघू शकतोय असं वाटावं!

एकदा काय झालं? भयानक उन्हाळ्यात एके दिवशी सेसिल एका टेकडीवर गवत कापत होता. ते बघून जावईबापू किम तेथे गेले व सेसिल नको नको म्हणत असताना सुद्धा त्याला मदत करू लागले. पण एका तासातच उन्हांनं घामाघूम होऊन किमला

ते काम सोडून द्यावं लागलं. सेसिल मात्र त्यानंतरही दोन तास काम करीत होता. अशी होती त्याची जिद्द आणि कष्टाची आवड !

मुलगी आणि जावई शेजारीच राहात असल्यामुळे उन्हाळ्यात कॅथरिन निश्चितपणे आपल्या आईकडे व मोठ्या मुलीकडे काही दिवस राहायला गेली. बागेवर लक्ष ठेवण्यासाठी सेसिल मात्र घरीच राहिला. आपण एकटेच घरी कसे राहू

याबद्दल त्याला चिंता वाटली नाही. आणि जिनीकडे जेवल्याबद्दलही! “बघू विचार करून सांगेन.” असं त्यानं सांगितलं.

पहिल्याच दिवशी वडिलांची जेवणासाठी बराच वेळ वाट पाहून जिनी त्यांच्याकडे गेली व स्वयंपाकघराच्या खिडकीतून डोकावून पाहू लागली. तेव्हा सेसिल अगदी सराईतपणे स्वतःच्या जेवणाची तयारी करत असलेला तिला दिसला. डोळ्यांना काहीही दिसत नसतानाही तो व्यवस्थितपणे गॅसचे बर्नर्स पेटवून कॉफी व इतर पदार्थ गरम करून घेत होता. थोड्याच दिवसांत जिनीला करून चुकलं की सेसिलला फक्त स्वयंपाकासाठी लागणारं समान बाजारातून आणून दिलं की बाकी सर्व कामं त्याची तो नीट करतो कांदा तर तो जिनी चिरायची त्याहीपेक्षा वारीक व एकसारखा चिरत असे. सफरचंदही साल काढून खराब झालेला भाग काढून टाकून तो व्यवस्थित कापत असे. एकदा तर त्याचा शर्ट फाटलेला असताना त्याने जिनीकडून फक्त त्याच रंगाचा फक्त दोरा सुईत ओवून घेतला. व स्वतःच तो शर्ट व्यवस्थित शिवला

जिनीच्या कुटुंबियांचा सहवास मिळावा म्हणून रात्रीच्या जेवणाला मात्र तो बऱ्याच वेळा तिच्याकडे जात

असे. भोवती माणसं असली की सेसिलचा चेहरा उजळून निघत असे आणि त्यात तिन्ही नातवंडं त्याची अति लाडकी! जॉन, जेन्स, आणि ज्योई या तिघांना तो नुसत्या अभिनयातून, हातवारे करून एका मोठ्या पक्षाच्या साहसाच्या गोष्टी सांगे आणि दंडातील ‘बेडकी’ फुगवून दाखवून त्यांची करमणूक करे.

सेसिल आणि सर्वात धाकटा ज्योई ज्यांनी दोस्त आहेत! तो आजोबांच्या मांडीवर आरामात त्यांना बिलगून झोपतो. त्या दोघांनाही गोळ्या चॉकलेट्स व डफ-नट्स भारी आवडतात. त्यासाठीच्या त्यांच्या खुणाही ठरलेल्या आहेत. गोळी हवी असली की ज्योई आजोबांच्या ओठांवर आपलं बोट ठेवतो व डफ-नट्स खायचे असले की त्यांना नेऊन फ्रीजसमोर उभं करतो. (फ्रीजवर एका शेल्फमध्ये डफ-नट्स ठेवलेले असतात.) या त्याच्या खुणा आजोबांना बरोबर कळतात.

कधी-कधी मोठ्या दोन भांवडांपैकी कोणीतरी आपल्या मित्राला घरी घेऊन येतो व आपल्या आजोबांची ओळख करून देताना अभिमाननं सांगतो “हे माझे आजोबा त्यांना ऐकू येत नाही पण ते ‘काहीही’ करू शकतात!”

सेसिलही समाधानी आहे. तो म्हणतो (म्हणजे लिहून दाखवतो!) “माझे हातपाय धडधाकट आहेत. म्हणजे मी आरोग्यसंपन्न आहे. मला कष्ट करण्यात आनंद वाटतो आणि जे काय मला मिळालेलं आहे त्यात मी आनंदात आहे”

अंधत्वामुळे आलेल्या निराशेतून बाहेर पडतानाच त्यानं ठरवलेलं होतं की आपल्याजवळ देण्यासारखं जे जे आहे ते सगळं जगण्यातील

आनंदासाठी द्यायचं. आणि त्या बदल्यात जीवनानं त्याला जे काही दिलं ते त्यानं दोन्ही हात पसरून घेतलं. भरपूर कष्ट केल्यानंतर शेवटी मिळणारं समाधान मक्याच्या भरगच्च कणसावरून हात फिरवताना मिळणारा आनंद आणि त्यांच्या ओठांवर टेकलेल्या ज्योईच्या बोटांच्या स्पर्शातून मिळणारं सौख्य! सेसिल स्टार्चरला हेच आयुष्याचं परमोच्च समाधान वाटतं! ✨

आकड्यांसंबंधी गमतीदार माहिती

सचिन जोशी – ज्ञान प्रबोधिनी नवनगर विद्यालयात इयत्ता ९ वी शिकणाऱ्या या विद्यार्थ्याने १ ते १०० पर्यंतच्या आकड्यांसंबंधी गमतीदार माहिती गोळा करून आमच्याकडे पाठविली आहे. ती सर्व द्यायची म्हटली तर ५-७ पाने तरी लागतील. त्याचा हा आगळा वेगळा संग्रह तुमच्यासमोर यावा या हेतूने २ आकड्याची माहिती पुढे नमुन्यादाखल देत आहोत.

- ७ • रोमन लिपीत आकडे लिहिण्यासाठी ७ अक्षरे वापरतात. (I,V,X,L,C,D,M)
- प्रकाश एका सेकंदात पृथ्वीभोवती सात फेऱ्या मारू शकतो.
- प्रत्येक वर्षी जास्तीत जास्त ७ ग्रहणे (सूर्यग्रहणे व चंद्रग्रहणे मिळून) होऊ शकतात.
- सर्वात मोठे सूर्यग्रहण ७ मिनिटांचे (७ मि.१४ सेकंद होते). (३० जून १९७३)
- ५६ • ५६ दिवसांत रेशमाचा किडा स्वतःच्या वजनाचे ८६०,००० पट पाने खातो.
- एका रशियन सर्कशीत ५६ प्रकाराचे प्राणी वापरले होते.
- जगातला सर्वात मोठा झेंडा (१२५ मि × ६४ मि) शिवण्यास ५६ दिवस लागले.
- दुसऱ्या महायुद्धात ५६००० कबुतरांचा उपयोग संदेश पाठविण्यासाठी केला
- स्पर्म व्हेल या माशाला ८ इंच लांबीचे ५६ दात असतात.

येते पाच महिने 'छंद आकाशदर्शनाचा' ही लेखमाला चालू राहिल. या लेखमालेतील मागील वर्षीच्या ६ लेखांचे संकलन तुम्हाला हवे असल्यास रूपये ५/- पाठवावेत या वर्षी आकाशातील नक्षत्रे व अन्य ताऱ्यांची माहिती काही खगोलशास्त्रीय ज्ञानही तुमच्यापर्यंत या लेखमालेतून लेखक पोहोचविणार आहेत. खगोलशास्त्रासंबंधी तुम्हाला काही शंका असल्यास 'प्रबोधन'च्या पत्त्यावर पत्रव्यवहार करावा. त्याची उत्तरे मासिकातून अथवा स्वतंत्रपणे तुमच्यापर्यंत पोहोचविण्याचा प्रयत्न करू.

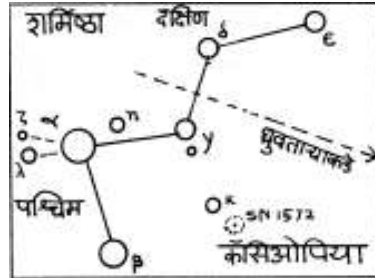
-संपादक

आकाशनिरीक्षणाची थोडीशी माहिती असलेल्यांना उत्तरेला दिसणारा तारा कसा ओळखायचा याचे ज्ञान असते. सामान्यपणे, सप्तर्षीच्या तारका-समुहातील प्रथम उगवणारे-पुरूह व क्रतु तारे जोडणारी रेषा ध्रुवताऱ्यातून जाते, हे माहीत असते. मात्र आकाशात सतत सप्तर्षी दिसू शकत नाहीत. अशावेळी ध्रुवतारा कसा ओळखायचा?

ध्रुवताराओळखण्यासाठी सप्तर्षी-प्रमाणेच शर्मिष्ठाच्या ताऱ्यांचा उपयोग होतो शर्मिष्ठाच्या तारकासमूह पाच ठळक ताऱ्याने बनलेला असून इंग्रजी एम् या अक्षराच्या मांडणीत हे तारे आकाशात दिसतात. शर्मिष्ठाचा तिसरा चौथा तारा जोडणारी रेषा जर दुभागली, तर हा लंब-दुभाजक ध्रुवताऱ्यातून जातो. ध्रुवताऱ्याच्या एका बाजूला सप्तर्षी तर दुसऱ्या बाजूला शर्मिष्ठा असतात. ज्यावेळी शर्मिष्ठा मावळू लागतात, त्यावेळी सप्तर्षीचा उदय होत असतो. म्हणजेच आपल्याला ध्रुव पाहण्यासाठी कुठल्याही दिवशी या दोनपैकी एका तारकासमूहाचा उपयोग करून घेता येतो. या तारकासमूहाला इंग्रजीत 'कॅसीओपिया' या नावाने ओळखले जाते.

इजिप्तची राणी कॅसिओपिया, तिचा पती राजा सीफस व आई अॅन्ड्रोमेडा या तिघांभोवती गुंफलेली दंतकथा पाश्चिमात्य जगात प्रसिद्ध आहे. राणी आपल्या आसनावर बसलेली आहे. व तेच हे पाच ठळक तारे असे मानतात. म्हणून या ताऱ्यांना 'लेडी इन चेअर या नावाने देखील ओळखतात.

एम् आकाराच्या ताऱ्यांमधील मधला तारा म्हणजे 'गॅमा कॅसोपी' होय हा निळा राक्षसी तारा असून, तो अधून मधून आपले वायुरूप द्रव्य आकाशात फेकतो. यामुळे त्याचे तेज कधी कधी जास्त दिसते. या ताऱ्याशेजारील "इटा कॅसोपी" हा तारा द्वैती असून एक तारा पिवळा तर दुसरा तांबडा अशी ही जोडी छोट्या दुर्बिणीतून सुंदर दिसते.

या तारकासमुहात ११नोव्हेंबर १५७२ रोजी टायकोब्राहे या प्रसिद्ध खगोल निरीक्षकाला एक नवीन प्रकाशमान तारा दिसला. आपल्या डोळ्यावर विश्वास न बसल्याने त्याने काही लोकांना हा शुक्राप्रमाणे चमकणारा नवीन तारा दाखविला. त्याने या ताऱ्याची निरीक्षणे करून, व्यवस्थित नोंद करून ठेवल्याने या ताऱ्याला 'टायकोचा तारा' म्हणून नाव दिले आहे. हा तारा दिसण्याचे प्रमुख कारण म्हणजे १०,००० प्रकाशवर्षे दूर असलेला एक तारा फुटला या महास्फोटामुळे प्रचंड उर्जा निर्माण झाली. व त्यामुळे टायकोला नवीन तारा दिसल्यासारखे जाणवले.

याच तारकासमूहात 'कॅसीओपिया' नावाचा दुसरा एक महास्फोटाने निर्माण झालेला नवतारा दिसला. ह्या भागातून मोठ्या प्रमाणात रेडिओलहरी फेकल्या जात असल्याचे निरीक्षण खगोलशास्त्रज्ञांनी केले आहे.

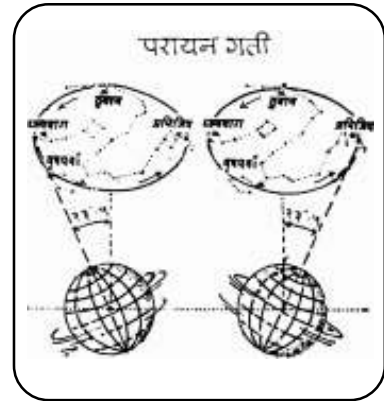
शर्मिष्ठा तारकासमूह आकाशगंगेतील भागात असल्याने तेथे अनेक प्रकारचे तारे दिसतात.

उत्तरेला सतत दिसणारा 'ध्रुवतारा' अढळ आहे काय?

आपल्या पृथ्वीचा आस ध्रुव ताऱ्याकडे रोखला गेला असल्याने व पृथ्वी स्वतःभोवती फिरत असल्यामुळे ध्रुवतारा स्थिर वाटतो व त्याभोवती इतर तारे पूर्वेकडून उगवून पश्चिमेकडे मावळताना प्रदक्षिणा घालीत असल्यासारखे वाटतात. बारकाईने निरीक्षण केल्यास किंवा ध्रुवतारा एक रात्रभर छायाचित्र घेतल्यास असा दिसते की, ध्रुव स्थिर नसून तो देखील एक छोटीशी गिरकी

घेत आहे. म्हणजेच पृथ्वीचा आस बरोबर ध्रुवाकडे रोखला गेलेला नसून, तो ध्रुवाच्या जवळ गेलेला आहे. पुरातनकाळाची चित्रे पाहून खगोलशास्त्रज्ञांना दिसून आले की, आत्ता आपण जो तारा ध्रुव मानतो, त्याभोवती पूर्वी तारे फेरी मारत नव्हते. ४,५०० वर्षापूर्वी "थुंबान" (Thuban) ताऱ्याभोवती सर्व तारे फेरी मारत होते. म्हणजे त्यावेळी थुंबान तारा हा ध्रुवतारा असावा याला कारण काय?

पृथ्वी स्वतःभोवती फिरते मात्र फिरताना तोल गेलेल्या भोवऱ्याप्रमाणे तिच्या प्रदक्षिणा चालू आहेत. पृथ्वीचा आस संथपणे डोलत आहे. त्यामुळेच ध्रुवतारा बदलला आहे. पृथ्वीचा आस सुमारे २६,००० वर्षांनी डोलत डोलत एक फेरी पूर्ण करतो. त्यामुळे ५,००० वर्षापूर्वी थुंबान तारा ध्रुव होता. व सुमारे १२००० वर्षांनी अभिजित हा तारा पृथ्वीचा उत्तर ध्रुव म्हणून ओळखला जाईल. या प्रकारच्या पृथ्वीच्या अक्षाच्या भ्रमणाला "परायन गती" म्हणतात.

संवेदनशीलता - भावनांबद्दलची

डॉ. अशोक निरफराके, पुणे

चौथ्या मुक्कामात आपण शब्दांकडून अर्थाकडे वळतो. अर्थ किंवा आश्रय अनुभवाचे आणि त्या अनुभवामुळे आपल्या मनात उमटणाऱ्या भावना, कल्पना, किंवा विचार यांचे वर्णन हे आपण पाहिले. गेल्या वर्षी या अनुभवाची फक्त एक बाजू - ज्ञानेन्द्रियांना जाणवणारी बाजू आपण पाहिली. आज आपण अनुभवाची दुसरी बाजू पाहणार आहोत. ती आहे मनाला मनाला जाणवणारी. नाहीतरी मनाला सहावे ज्ञानेन्द्रिय म्हटले जातेच.

मनाला काय जाणवते? भावना आणि इच्छा जाणवतात. भावना म्हणजे जणू कवितेचा प्राणच. लिहिणाऱ्याच्या कसल्याच भावना गुंतलेल्या नसल्या तर नुसत्या शब्द - स्पर्श - रूप - रस - गंध - संवेदनाचे वर्णन, मग ते कितीही कल्पक किंवा रंजक पद्धतीने केलेले असो, ते निर्जीव वाटते. 'अचानक उचंबळून आलेल्या भावनांचे नंतर शांतपणाने केलेले संकलन म्हणजेच काव्य' असे म्हटले जाते.

तुम्हाला कोणकोणत्या भावना जाणवतात? आनंद, दुःख, राग, चिंता, द्वेष, भीती, आदर, प्रेम . . . ?

सगळ्यांनाच कधी ना कधीतरी अशा भावना जाणवतात. सर्वसाधारण माणूस मनात भावना आली की काहीतरी कृती करून मोकळा होतो. आनंदाने हसतो, दुःखाने रडतो, रागाने धावून जातो, भीतीने पळून जातो. पण ज्या वेळी अशी कृती करणे शक्य नसते, त्यावेळी त्याचा कोंडमारा होतो. ही कोंडी फोडण्याचे काम शब्द करतात. कल्पनाशक्तीची जोड असली की, भावना व्यक्त करणारे हे शब्द प्रभावी बनतात. ऐकणाऱ्याच्या वाचणाऱ्याच्या मनात तशीच भावना ते उत्पन्न करू शकतात. अशा शब्दांचेच वाङ्मय बनते.

तुम्हाला आलेले वेगवेगळ्या भावनांचे अनुभव आठवून पाहा. खूप आनंद झाला पण ओरडता किंवा नाचता येत नव्हते, अशा वेळी मनात काय काय येऊन गेले? खूप वाईट वाटले होते, पण रडता येत नव्हते, अशावेळी मनात काय काय वाटत होते? खूप राग आला होता पण भांडता येत नव्हते किंवा मारामारी करता येत नव्हती, अशा वेळी मनात काय काय वाटले?

आता मनात येऊन गेलेले हे सगळे लिहून काढा. आनंदाच्या प्रसंगाबद्दल

गावप्रेमी – महर्षी कर्वे

– विनायक ना.बाळ मु. पो. मुरुड, रत्नागिरी

भारतरत्न महर्षी अण्णासाहेब कर्वे यांचं नाव कोणाला माहीत नाही? स्त्रियांच्या शिक्षणासाठी आणि समाजाच्या एकूण उद्धारसाठी त्यांनी जीवनभर कार्य केलं पण हे कार्य इतकं सोपं नव्हतं. प्रवाहाच्या विरुद्ध पो होण्यासारखं होतं. पण लहानपणापासून त्यांनी जनसेवेचं व्रत स्वीकारलं होतं

त्यांचे गाव मुरुड! रत्नागिरी जिल्ह्यातल्या दापोली तालुक्यातलं. कुमारवयात अण्णांनी गावातल्या दुर्गादेवीच्या मंदिरात बसून संध्याकाळी येणाऱ्या भक्तांना वर्तमानपत्र वाचून दाखविण्याचा सपाटा चालवला होता. समाजसेवेचा हा त्याचा पहिला धडा!

पुढे मग तरूणवयात विधवेशी विवाह केला आणि गावकऱ्यांच्या रोषाला ते पात्र झाले. वर्तमानपत्र वाचून दाखवतो म्हणून ज्या मुलाचे गावकऱ्यांनी कौतुक केले त्याच मुलाला समाजसेवेचा दुसरा धडा गिरवला म्हणून गावकऱ्यांनी

‘वाळीत’ टाकले. कुणीही त्यांच्याशी बोलेना. कसलेही संबध ठेवीना. रस्त्याने चालताना सुद्धा पाखाडीवरून (म्हणजे दगडांच्या पक्क्या रस्त्यावरून) त्यांना चालायची बंदी करण्यात आली. त्यांना बिदीतूनच (म्हणजे मातीच्या रस्त्यावरून, की ज्यावरून गुरेढोरे, बैलगाड्या जात असत.) चालण्याची सक्ती करण्यात आली. अण्णांना त्यामुळे मानसिक दुःख नक्कीच झाले.

पुढे काळ बदलला- अण्णांचे कार्य समाजाच्या गळी उतरले. मानाच्या माळा महर्षी अण्णांच्या मानेवर विराजमान झाल्या. भारत सरकारने ‘भारतरत्न’ हा सर्वोच्च किताब अण्णांना बहाल केला. अशातच अण्णांनी वयाची शंभरी ओलांडली. तोपर्यंत त्यांच्या मुरुडमध्येही नव-विचाराचे नेतृत्व उदयास आले होते. त्यांनी अण्णांची शंभरी पूर्ण झाल्याबद्दल मुरुडगावी मोठा सत्कार करवून आणायचं ठरवलं. तशी समिती स्थापन झाली. आणि सत्काराचं आमंत्रण अण्णांना गेलं. १९५८ साल होते ते.

‘याच गावानं आपला एकेकाळी छळ केला होता, वाळीत टाकलं होतं, मानसिक यातना दिल्या होत्या. आता मारे मानां बोलवताहेत. कशाला जा?–असले क्षुद्र

विचार अण्णांना शिवलेसुद्धा नाहीत. त्यांचं आपल्या भूमीवर अगदी खरंखुरं प्रेम होतं. मुरूडगावी त्याचा अतिभव्य सत्कार झाला. त्यासाठी दूरदूरहून माणसं लोटली होती. अक्षरक्षः माणसांचा महापूर. प्रत्येक घरात ८-१० पाहुणे आले होते. बैलगाडीतून अण्णांची भव्य मिरवणूक गावातून काढण्यात आली. विश्वविख्यात आपला एक गावकरी मिरवत-मिरवत आपल्या दाराशी येतो आहे हे पाहून प्रत्येक घराला प्रेमाचा पान्हा फुटला. त्यांचं प्रतीक म्हणून कुणी आंब्याच्या फोडी, कुणी गरे, कुणी पन्हं आण्णांच्या पुढे आणीत होते. अण्णांना एवढं सगळं खाणं शक्यच नव्हते.पण कणभर तरी स्वीकारीत होते. अण्णांना प्रत्येक घराची माहिती होती. प्रत्येक घराकडे निर्देश करून शेजारी बसलेल्याला ते विचारीत होते. “अरे हा काय करतो रे, तो अमका हल्ली कुठे असतो”.किती जिव्हाळा! किती प्रेम!

सत्काराच्या वेळी अण्णांनी गावाला भरभरून आशिर्वाद दिला- “मुरूड हा माझा गाव. या गावाविषयी मला नेहमीच प्रेम वाटत आले आहे. गावात सध्या निर्माण झालेले प्रेम आणि चैतन्य असेच वाढत राहो हाच माझा आशिर्वाद.” “विष पिऊनी अमृतघट ठेविले आम्हापुढे, भारतरत्न

धोंडो केशव कर्वे”या गो. नी.दांडेकरच्या काव्यपंक्ती अक्षरशः खऱ्या आहेत.

गावात आज अण्णांच्या नावाने शाळा, वाचनालये, पुतळा इत्यादी सर्व आहे. पण..पण अण्णा कुठे सापडतील? असे प्रत्येक युगपुरूषाच्या मागे म्हणायची वेळ आली आहे का?

**

दिलगिरी अन् अभिनंदन !

मागील अंकातील चुका
‘छात्र प्रबोधन’ मासिकातील लेख अधिकाधिक शुद्धलेखनास धरून असावेत. असा प्रयत्न आपण करित असतो.तरी मागच्या १-२अंकाबाबत जरा दुर्लक्ष झाले होते.मागच्या अंकात जाहीर केल्याप्रमाणे १० पेक्षा अधिक चुका शोधून आमच्याकडे पाठविणाऱ्यास आमच्यातर्फे बक्षीस मिळेल.त्यानुसार १५तारखेपर्यंत आलेल्या पत्रांच्या आधारे खालील विद्यार्थ्यांना बक्षिसे देण्यात येत आहेत. सुमारे २७चुका मागील अंकात सापडवून दिल्या आहेत, त्याबद्दल आम्ही दिलगीर आहोत. पण त्याचबरोबर ज्यांनी या चुका शोधून काढल्या त्यांचे अभिनंदन! दर महिन्याच्या १५ तारखेपर्यंत पत्र येणाऱ्या विद्यार्थ्यांनाच यापुढे बक्षिसे मिळतील.

- निखील पाटील, ८ वी, पुणे
- कु. स्वरूपा सोनावणे, धुळे.
- प्रवीण साठे ९ वी, धुळे.
- कौस्तुभ समुद्र, ६ वी पुणे.
- दिग्विजय रावराणे ८ वी, पुणे

पोस्टकार्डांचा तराजू

विज्ञानाच्या चष्यातून

तुम्हीच संशोधक व्हा!

हा तराजू साधे पोस्टकार्ड वापरून तयार करता येतो व साधारणपणे २० ते २५ ग्रॅम पर्यंत वजनाच्या विविध छोट्या छोट्या वस्तूंचे वजन पुरेशा अचूकपणे या तराजूच्या साहाय्याने आपण मोजू शकतो.

साहित्य : १ पोस्टकार्ड, ५०पैसे अथवा १ रुपयाचे एक नाणे किंवा लोखंडी वॉशर. एक कोणत्याही आकारचे नट, २ युपिन्स, दोरा, कंपासपेटी, फेविकॉल.

कृती : १. प्रथम एक जुने पोस्टकार्ड घ्या. त्याची रूंदी ९ सें.मी. असेल. (मोजून पाहा) ते पोस्टकार्ड लांबीच्या बाजूने ९ सें.मी.कापा. (रूंदीएवढीच लांबी ठेवून चौरस कापा.)

२. आता या चौरसाचा एक कर्ण पेन्सिलने आखून घ्या. त्या कर्णावर डाव्या बाजूला ५०पैसे अथवा १रुपयाचे नाणे अथवा लोखंडी वॉशर फेविकॉलने चिकटवा व दुसऱ्या बाजूला कर्कटकाच्या साहाय्याने एक भोक पाडून त्यात एक युपिन अडकवा.

३. आकृतीत दाखविल्याप्रमाणे सर्वात वरच्या टोकाला कर्कटकाच्या साहाय्याने अजून एक भोक पाडा. तेथेही युपिन अडकवा.

४. या युपिनला दोरा बांधा व या दोऱ्याच्या टोकाला एक नट बांधा म्हणजे दोरा सतत सरळ लोंबकळत राहील.

५. प्रत्यक्ष एखाद्या वस्तूचे वजन करण्यापूर्वी पोस्टकार्डावर वजनांच्या रेषा/खुणा करायला लागतील.

सर्वप्रथम उजवीकडच्या युपिनला काहीही लावू नका. दोऱ्याच्या या रेषेवर पेन्सिलने खूण करा व तेथे '०' ग्रॅम असे लिहा.

नंतर उजवीकडील युपिनला एक पोस्टकार्ड लावा. (१ पोस्टकार्ड २.५ ग्रॅम वजनाचे असते.) दोरा जेथे येईल तेथे खूण करून तेथे २.५ ग्रॅम असे लिहा याचप्रमाणे २ पोस्टकार्डे, ३पोस्टकार्डे लावून पुढच्या पुढच्या खुणा तयार करा. नाण्याचाही उपयोग यासाठी करायला हरकत नाही. १९८५ पूर्वी २५ पैशाचे नाणे २.५ग्रॅमचे, ५० पैशाचे नाणे ५ ग्रॅमचे, तर १ रुपयाचे नाणे ६ ग्रॅमचे आहे. त्यांचाही खुणा करताना उपयोग करून घेण्यास हरकत नाही.

६. हा तुमचा तराजू सर्वात वरच्या युपिनवर धरून उजव्या बाजूला ज्याचे वजन करायचे आहे. ते युपिनवर अडकवा. वरच्या युपिनला अडकवलेला दोरा वस्तूच्या वजनानुसार स्थिती बदलेल व तुम्हाला त्यानुसार वजन करता येईल.

हा तुमचा तराजू आता छोट्या वस्तूचे प्रत्यक्ष वजन मोजण्यासाठी उपयोगी पडू शकेल. पण केवळ तराजू करून थांबायचे नाही. आता यापुढे आपल्याला शास्त्रज्ञांना

जागे करायचे आहे. पुढील प्रश्नांच्या आधारे वेगवेगळे प्रयोग करून पाहा. अन् त्याचे निष्कर्ष आमच्यापर्यंत पोहोचवा.

उदा. १) डावीकडे चिकटवलेले नाणे बदलेले तर काय होईल? (तेथे १ ऐवजी २ नाणी चिकटवली, अधिक वजनदार वस्तू चिकटवली तर!)

२) चिकटवलेल्या नाण्याची जागा बदलली तर काय होईल? (अगदी टोकाला किंवा मध्याच्या जवळ चिकटविले.)

३) पोस्टकार्डाऐवजी अधिक मोठ्या आकाराचा कार्डशीट पेपर वापरला तर काय होईल किती मोठा आकार घेता येईल?

४) पोस्टकार्डाचा आकार चौरसच हवा का? आयताकार, त्रिकोणाकार वा वर्तुळाकार केला तर काय होईल?

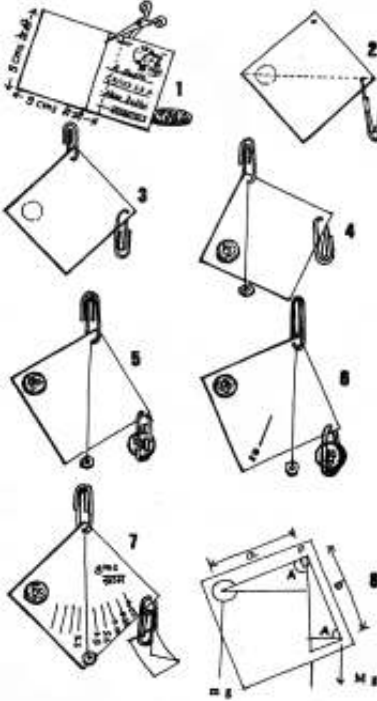
५) १/२ग्रॅम, ०.१ ग्रॅम पर्यंतचे वजन मोजण्यासाठी या तराजूत काय काय बदल करावे लागतील?

६) या तराजूच्या साहाय्याने १०० ग्रॅम पर्यंतचे वजन मोजायचे झाल्यास (१ग्रॅम अचुकतेपर्यंत) काय काय करावे लागेल?

७) कोणत्या शास्त्रीय तत्त्वाच्या आधारावर हा तराजू काम करत आहे?

८) इतर शास्त्रीय तत्त्वे वापरून याच साहित्यामधून काही वेगळ्या प्रकारचा तराजू तयार करता येईल का?

इ. प्रश्नाच्या आधारे तुमच्या प्रयोगशील वृत्तीला नक्कीच चालना मिळेल. तुमचे निष्कर्ष आमच्यापर्यंत पाठवायला विसरू नका हं ! आणि त्यामुळे आम्हाला पाकीट पाठवले तर त्याचे वजन या तराजूच्या साहाय्याने करून ते या पत्रावर लिहून पाठवा बरं का? **

नेत्रदीपक क्रीडाप्रात्यक्षिके

स्वामी विवेकानंदाची जयंती साजरी करायची एक आगळी वेगळी पद्धत आहे. या निमित्ताने ज्ञान प्रबोधिनीचे विद्यार्थी-विद्यार्थिनी जोशपूर्ण क्रीडाप्रात्यक्षिके सादर करतात. ती प्रात्यक्षिके उत्तम अचूक व कौशल्यपूर्ण व्हावीत यासाठी महिना दोन महिने खूप मेहनत घेतात. आपला क्रीडाप्रकार उत्तमात उत्तम होण्याचा त्यांना जणू ध्यासच लागलेला असतो. अनेक पात्रताफेच्या, रंगीततालमी यामधून घटवून घटवून सराव केला जातो. प्रत्येक रंगीत तालीम ही प्रत्यक्ष प्रात्यक्षिकाकडे जाणारी एक पायरीच असते आणि मग हजारो प्रेक्षकांच्या समोर जोशपूर्ण चित्तवेधक क्रीडा प्रात्यक्षिके सादर केली जातात. प्रचंड टाळ्यांच्या कडकडाटात जयंती उत्सवाला पहिला भाग संपतो. प्रात्यक्षिकानंतर लगेचच ज्ञान प्रबोधिनीच्या संचालकांचे स्वामी विवेकानंदाच्या विचारांवर जाहीर व्याख्यान असते. त्यातून या प्रात्यक्षिकांसाठी घेतलेल्या मेहनतीचा खरा अर्थ विद्यार्थ्यांपर्यंत पोहोचवीत असतो. पालकांनाही स्वामी विवेकानंदांचे विचार आपल्या पाल्याच्या हातून कृतीत उतरावेत यासाठी प्रोत्साहन देण्याचे आवाहन या व्याख्यानात असते.

गेली बारा वर्षे (मधली काही वर्षे सोडता) विवेकानंदांची जयंती ज्ञान प्रबोधिनीचे युवक-युवतीचे क्रीडाप्रात्यक्षिके करून साजरी करतात.

यावर्षीच्या क्रीडाप्रात्यक्षिकांचे वैशिष्ट्य असे की ज्ञान प्रबोधिनीच्या नवनगर विद्यालय निगडी या महाराष्ट्र माध्यमिक मंडळाशी संलग्न असलेल्या, सरकारी अनुदान घेणाऱ्या अन् सुमारे २२०० विद्यार्थी-संख्या असलेल्या शाळेतील शिक्षकांनी अन् माझी विद्यार्थी मिळून ही प्रात्यक्षिके बसविली. २० क्रीडा-प्रकाराची, पूर्व प्राथमिकच्या विद्यार्थ्यांपासून माध्यमिकच्या विद्यार्थ्यांपर्यंत सुमारे ६५० विद्यार्थ्यांचा प्रत्यक्ष सहभाग असलेली, दहा हजार डोळ्यांना दोन तास खिळवून ठेवणारी ही प्रात्यक्षिके खरोखरच नेत्रदीपक झाली.

प्रात्यक्षिकांचा प्रारंभ तुतारीने अन् 'भविष्य आपल्या हाती' या पद्याने झाला. त्यानंतर एकापाठोपाठ एक गट आपापले कौशल्य सगळ्यांसमोर सादर करित होते. ३ री ते ५ वी च्या ३०० मुलामुलींनी सूर्यनमस्काराचे प्रात्यक्षिके केले. त्यानंतर ९वी च्या मुलामुलींनी शिस्तबद्ध संचलन केले व संचालकांना मानवंदना दिली. काठी छत्री, फुगे अन् साध्या कवायतींनी संपूर्ण क्रीडांगण नंतर भरून गेले. सुंदर लालमातीचे क्रीडांगण अन् रंगीबेरंगी पोशाखानी डोळ्यांना खरोखरीच खिळवून ठेवले होते. ५वी ते ७वीतील ४०० विद्यार्थ्यांचा मराठमोळा, अनेक रचना करित केलेला लेझीमचा जोशपूर्ण खेळ खूपच अप्रतिम झाला. सायकल कसरतींनीही प्रेक्षकांच्या टाळ्या मिळवल्या. २फुटापासून ६

शंका कसली? किमया असली ! घडवू या हातांनी ! सान वयातच स्वराज्य तोरण बांधिले शिवबांनी

फुटार्यत विविध उंचीवरील काठ्यांवर चालणे, त्यावरील संचलन, पळण्याच्या शर्यती, फळीवरून चालणे ही कौशल्ये मोठी मजेशीर झाली आणि कौतुकाचा विषय बनली.

योगासने, कुस्ती अन् जिम्नॅस्टिक्सच्या गटांनीही आपापली कौशल्ये सादर केली जिम्नॅस्टिक्समधील मुर्तीची लवचिकता अन् पदलालित्य, तोल सांभाळणे अन् संगीताच्या साथीतील उत्तम समन्वय पाहून प्रेक्षक थक्क झाले.

साळुंब्रे येथील ग्राम प्रबोधिनीच्या विद्यार्थ्यांच्या झांज पथकाने संपूर्ण परिसर दणाणून सोडला तर पांढऱ्या काळ्या वेशातील मुर्तीची संगीत कवायत सोप्या पण आकर्षक रीतीने सादर केल्यामुळे प्रेक्षकांची दाद मिळवून गेली.

६० विद्यार्थिनीत तीन तीन मजल्यांपर्यंतच्या उंचीचे केलेले कौशल्यपूर्ण मानवी मनोरे खुपच देखणे झाले. जळत्या बोथाट्यांनी अंधारातही नाचणाऱ्या दिव्यांच्या थयथयाटाचा अनुभव प्रेक्षकांना दिला तर प्रस्तरावतरण व रिव्हर क्रॉसिंगने क्षणभर लोकांच्या हृदयाचा ठोकाच चुकवला.

शेवट पुन्हा ६५० विद्यार्थि-विद्यार्थिनींच्या, ढोल ताशाच्या तालावरील जोरदार बरची नृत्याने झाला. सुमारे ६००० प्रेक्षकांच्या उपस्थितीत पावणेदोन तास खिळवून ठेवणारी ही क्रीडाप्रात्यक्षिके विद्यार्थ्यांचा अन् शिक्षकांचा आत्मविश्वास वाढवणारी अन् एखाद्या गोष्टीचा ध्यास लागल्यावर काय होऊ शकते याची

अनुभूती झाली यात शंकाच नाही.

प्रात्यक्षिकांनंतर मा.संचालक वाचस्पती गिरीशराव बापट यांनी आपल्या व्याख्यानात स्वामी विवेकानंदांचे विचार मांडले. “ही प्रात्यक्षिके म्हणजे समूहाने-गटाने मिळून केलेल्या एकत्र कामाचे प्रात्यक्षिक आहे. स्वतःपुरते न बघता इतरांसाठी धडपडणारे होण्यासाठी आपण शिकायचे आहे. क्रीडाप्रात्यक्षिकांमधून शरीरावर नियंत्रण मिळवू शकलो. आता मनावरही नियंत्रण मिळवले पाहिजे. शिकून मोठे व्हायचे कशासाठी? तर जे शिकूच शकत नाहीत; शिकण्याची, मोठे होण्याची इच्छा असूनही ज्यांना अशी संधीच उपलब्ध होऊ शकत नाही अशांना ती संधी उपलब्ध करून देण्यासाठी शिकायचे. आपल्याबरोबर सर्वांना घेऊन आपल्याला पराक्रम करायचा आहे. आपल्याला प्रेमाच्या बळावर जगायचे आहे. पण त्यासाठी आपला देश वैभवसंपन्न व्हायला हवा. यासाठी प्रबोधिनी अन् प्रबोधिनीतील शिक्षण आहे. पालकांनीही विद्यार्थ्यांना या प्रकारचे शिक्षण घेण्यास प्रोत्साहन द्यावे.” विविध उदाहरणांच्या आधाराने नेमके व आजच्या काळात उपयुक्त असे हे व्याख्यान निश्चितच अनेकांच्या मनात घर करून राहिले.

मनाला आनंद देणारा अन् विचार करायला लावणारा हा कार्यक्रम सर्वच प्रेक्षकांच्या अन् विद्यार्थ्यांच्या दीर्घकाळ स्मरणात राहिल. ***

गुरुकुल म्हणजे वाया गेलेली मुलं घडविण्याचं केंद्र, अशी भ्रामक कल्पना लोकांच्या मनात असल्यानं उनाड, खट्याळ, अभ्यासात ढ, गुन्हेगार मुलंच लोक गुरुकुलात दाखल करतात. अशा नुमनेदार मुलांना घडविण्याचे आव्हान गुरुकुलाने स्वीकारले. रामदास औवटे हा गुरुकुलाचा विद्यार्थी १२वीला शिकतोय. आतापर्यंतच्या त्याच्या जगण्याचा शब्दआलेख !

मु.पो.दासखेड. आदमासे अडीच तीन हजार लोकवस्तीचं गाव. गावात लोकवस्ती फक्त शेतकऱ्यांचीच. गावात १० वी पर्यंत शाळा आहे. शेतकऱ्यांची मुलं असल्यानं शाळा व शेत दोन्हीही आघाड्या सांभाळाव्या लागतात. अशा मुलांपैकी 'दास्या' नावाचा एक नमुना. नाव रामदास पण दास्या म्हणूनच गावप्रसिद्ध होता. दास्या म्हणजे काळं, काटकुळं, कडू, कार्ट. गुडघ्याच्यावर लांडी चड्डी, तिची नाडी गुडघ्यापर्यंत. गुंड्या कायमच्या तुटलेल्या. फाटका आणि शेण, चिखल, आंब्याचा चीक, जांभळाच्या डागाचं डिझाईन केलेला शर्ट. असं हे ध्यान! दास्या तसा बुद्धीनं बऱ्यापैकी हुशार, पण घरातील हालखीची परिस्थिती व गुण उधळ्या असल्यानं शाळेत अवसा-पुनवेलाच कधीतरी उगवायचा. दास्याचा एकमेव आवडता छंद म्हणजे रानमाळावर मनमुक्त

श्री. सुदाम भोंडवे, गुरुकुल, जि. बीड
भटकणं. शेळ्या-जनावरं सांभाळणं, अन् हे करत असताना लोकांच्या शेतातल्या शेंगा, काकड्या, पपई, चिंचा, बोरं चोरणं. खाण्याच्या वस्तूची चोरी करणं हा त्याच्या दैनंदिन जीवनाचा अविभाज्य भाग होता. यातच त्याचा दिवस संपायचा. वेळ उरलाच तर खेळ!

खाण्यासाठी व खेळासाठी खोटं बोलणं दास्याला सहज जमायचं. चोरीवर आता चांगलाच हात साफ झाला होता. म्हणून घरातलं धान्य चोरून विकणं, घरातले गाडग्या-डब्यातले रूपया आठ आणे चोरणं, शेजाऱ्याच्या वस्तू चोरणं इथपर्यंत त्याची मजल गेली होती. गोळ्या, बिस्किटं, गारी गार, फुटाणे चोरलेल्या पैशावर मटकावण्यात दास्या तरबेज झाला.

किरकोळ चोऱ्यात दास्याला आता रस वाटेना म्हणून त्यांनी आपला मोर्चा मोठ्या चोऱ्यांकडे वळवला. वयाच्या १०व्या वर्षी १२०० रु. ची पहिली चोरी दास्यानं १९८८ मध्ये केली.

दास्याच्या घरात आर्थिक दारिद्र्य कमालीचे होते. आई मिळेल तिथं मजुरी करून पैसा जमवायची. वडील थोडीशी जिराईत जमीन होती त्यात राबायचे. १०-११ माणसांच्या परिवाराचे पोट कसे बसे भागवत संसार रेटत होते. त्यातच मुलीचं लग्न जमवलं. लग्नासाठी घरात पैसे नव्हते. दास्याच्या भावाने लोकांकडून १२००रु.

व्याजाने काढले.ते पैसे पेटीत ठेवल्याच दास्यानी पाहिले. दुपारी घरात सर्व निवांत पाहून सर्व पैसे लांबवले व शेतामध्ये दगडाखाली लपवून सुरक्षित ठेवले.१००रु.ची नोट चिल्लर करून मनसोक्त मज्जा केली.

शेवटी चोर सापडला. दास्याला घरच्यांनी जनावरासारखं बडवलंच अन् शाळेतूनही काढलं.दास्या आता शेळ्या सांभाळून लागला. बिचारा शिक्षणाला कायमचा मुकला.

काही दिवसांनंतर डोमरी गावानजिक सुरू झालेल्या सोनदरा गुरुकुलाची माहिती दास्याच्या भावाला समजली अन् त्यानं दास्याला गुरुकुलात आणून एकदाच कोंबलं. सुरूवातीला दास्याने आपल्या अंगची चमक इथंही दाखवली. तेल-साबण, खाऊ चोरणं, कार्यकर्त्यांच्या खिशातले पैसे चोरणं,असा पराक्रम दाखवला. पण हळूहळू गुरुकुलाच्या संस्कारक्षम वातावरणात दास्या बदलू लागला. शिव्या देणाऱ्या कंठातून सुरेल स्फुर्तिगीत फुलू लागले.चोऱ्या करणाऱ्या

नाजूक बोटांतून कविता झरू लागल्या. सुंदर हस्तकला आकार घेऊ लागली.‘दास्याचा’ ‘रामदास’ होऊ लागला. रामदास गटनायक झाला. १०मुलांचा नेता झाला. नंतर मुलांच्या बँकेचा व्यवस्थापक झाला. महिन्याच्या काठी ६००-७०० रु. चा व्यवहार चोखपणे हाताळू लागला. अहो चोराच्या हातात तिजोरीच्या किल्ल्या दिल्यावर चोरी कशाला करील? बघता बघता ६०% मार्क मिळवून रामदास १०वी पास झाला. ११वीही पास झाला. आता १२वीत शिकताना गुरुकुलाचा एक उत्तम कार्यकर्ता म्हणून तो काम करतोय. “या गुरुकुलानं वाल्याचा वालिमकी केला”असं तो अभिमानानं सांगतो. “मी गुरुकुलात आलो नसतो तर मी शिकलो तर नसतोच पण एक सराईत गुंड झालो असतो”असं तो म्हणतो. “माझ्यासारख्या दास्याचे रामदास करण्यासाठी मी आजन्म गुरुकुलाची सेवा करीन” असं म्हणतो.

कसलं हे गुरुकुल? कोठे आहे ते? ते कसं फुलतंय? कोणत्या अडचणींमधून तेथील शिक्षक-विद्यार्थ्यांना जावं लागतं? त्याचा दिनक्रम काय असतो? अन् त्यांच्या शिक्षणामध्ये आपल्यासारख्या विद्यार्थ्यांना काय मदत करता येईल?

तुम्हाला हा लेख वाचून यासारखे काही प्रश्न पडले का? असे काही प्रश्न पडले असतील तर आपले मन जिवंत आहे असे समजायला हरकत नाही. पुढच्या अंकात या गुरुकुलासंबंधी लिहिणार आहेत या लेखाचे लेखक, तेथील कार्यकर्ते व संचालक श्री.सुदाम भोंडवे.तो लेख वाचून त्यांच्या आवाहनांना आपण प्रतिसाद द्याल अशी आशा आहे.

भारतीय लिपीत स्वाक्षरीअभियान!

स्वतःची स्वाक्षरी भारतीय लिपीतून करण्याचा संकल्प केला ना? नसेल तर गुहृताची वाट न बघता आजपासून प्रारंभ करा. बँकित किंवा इतरत्र केलेल्या स्वाक्षऱ्या आवेदन-पत्राद्वारे बदलता येतात!

या आवाहनाला पाठिंबा दिला आहे खालील काही मान्यवर व्यक्तींनी! आपल्या स्वाक्षऱ्या देवनागरीत करून!

गुराची ही आपली मातृभाषा आहे.
तिच्यावर कायना जेम केले जाईल
तिचा सर्वांगीण वापर करू पाहिजे.
कायना सही तर कायना संपादनित्व
केणे पाहिजे.

Sumant Desai
श्री. व. सेठे

शब्द जेव्हा मुळे होतत
त्यावेळी नित्र जोडू लागत

Dr. H. S. Desai
डॉ. व. पाणीस

Dr. H. S. Desai
वसावर घाडेकर

Dr. H. S. Desai
डॉ. वसंतराव पोकारकर

Dr. H. S. Desai
काश्मिर मंडित

छात्र प्रबोधन

हे मासिक 'ज्ञान प्रबोधिनी' या संस्थेच्या मालकीचे असून सौर १ मास शके १९९५ (२१ जानेवारी, १९९४) या दिवशी प्रभात प्रिंटिंग प्रेस, गुलटेकडी येथे छापून ज्ञान प्रबोधिनी, पुणे येथून प्रसिद्ध केले.

• संपादक, प्रकाशक •
श्री. महेश सेठिया

• संपादक मंडळ •
महेश सेठिया, B.L., M.S.
विवेक पोळे, M.S., B.H.
अनघा लवळेकर, M.A., B.H.
सौ. जया देशमुख, M.A., M.S.

• रेखाचित्रकार •
श्री. दीपक संकपाळ.

• संपर्क •
'ज्ञान प्रबोधन'
ज्ञान प्रबोधिनी,
५१०, महाशिव पेठ,
पुणे - ४११ ०३०.
☎ ४१२६९१

• मुद्रक •
प्रबोध संपदा,
पुणे - ४११ ००२

• वार्षिक वर्गणी •
₹. ४०/-

• नोंदणी क्रमांक •
PHM/153/VIII

वलसागर भारत होवो

वलसागर भारत होवो, विश्वात शोधुनी राहो ॥१॥
 हे कंकण करि बांधियले, जनसेवे जीवन दिधले,
 राष्ट्रार्थ प्राण हे उरले, मी सिद्ध मरायाला हो ॥१॥
 वैभवी देश चढवीन, सर्वत्य त्यास अर्पिन
 हा तिमिर घोर संहारीन, या बंधु सहायाला हो ॥२॥
 हातात हात घालून, ह्रव्यास ह्रव्य जोडून
 ऐक्याचा मंत्र जपून, या कार्य करायाला हो ॥३॥
 करि दिव्य पताका घेऊ, प्रिय भारतगीते गाऊ
 विश्वास पराक्रम दावू, ही माय निजपदा लाहो ॥४॥
 या उठा कळ हो शर्ध, संपावु दिव्य पुरुषार्थ
 हे जीवन ना तरि व्यर्थ, भाग्यसूर्य तळपत राहो ॥५॥
 ही माय घोर होईल, वैभवे दिव्य शोभेल
 जगतास शांति वेईल, तो सोन्याचा विन येवो ॥६॥

— साने गुरुजी

● संपर्क पत्ता ●

संपादक, छात्र प्रबोधन,

ज्ञान प्रबोधिनी,

५१०, सदाशिव पेठ,

पुणे ४११ ०३०.

फोन : ४३२६९१

कार्यालयी वेळ : न. १० ते १२,

संध्या. ५ ते ७.

वार्शिक वर्गणी : रुपये ४०/- वार्षिक.